

Κοινωνική Πολιτική

Τόμ. 5 (2015)

Κοινωνική Πολιτική και Βιοπολιτική. Από την ταξική αντιπαράθεση στη «μικροφυσική της εξουσίας»

Θανάσης Αλεξίου

doi: [10.12681/sp.10598](https://doi.org/10.12681/sp.10598)

Copyright © 2016, Θανάσης Αλεξίου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αλεξίου Θ. (2017). Κοινωνική Πολιτική και Βιοπολιτική. Από την ταξική αντιπαράθεση στη «μικροφυσική της εξουσίας». *Κοινωνική Πολιτική*, 5, 5–28. <https://doi.org/10.12681/sp.10598>

Κοινωνική Πολιτική και Βιοπολιτική. Από την ταξική αντιπαράθεση στη «μικροφυσική της εξουσίας»¹

Θανάσης Αλεξίου,

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Περίληψη

Αφού πρώτα ορίσουμε το περιεχόμενο και τις λειτουργίες της κοινωνικής πολιτικής καθώς και το ιστορικο-θεωρητικό πλαίσιο στη συνέχεια θα αναδείξουμε τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές προκείμενες που πλαισιώνουν την αναλυτική κατηγορία της βιοπολιτικής. Η ανάδειξη αυτή κάνει νόημα: α) επειδή ολοένα και πιο συχνά η κοινωνική πολιτική προσδιορίζεται ως βιοπολιτική, και β) επειδή η ουσιοκρατική αντίληψη για την εξουσία που ενυπάρχει στο «παράδειγμα» της βιοπολιτικής, αποσπά την κοινωνική πολιτική από την ταξική αντιπαράθεση για την πρόσβαση σε σπάνιους πόρους και μέσα και την μεταφέρει στο λαβύρινθο των σχέσεων εξουσίας. Ουσιαστικά έχουμε να κάνουμε με αλλαγή «παραδείγματος» καθώς στην περίπτωση της βιοπολιτικής δεν υπάρχουν ούτε συμπαγή κοινωνικά υποκείμενα, δηλαδή κοινωνικές τάξεις, ούτε κεντρικοί πόλοι εξουσίας (κράτος, κεφάλαιο, υπερεθνικοί οργανισμοί κ.λπ.). Εδώ οι ταξικές σχέσεις είναι περισσότερο απότοκο των εξουσιαστικών σχέσεων. Συνεπώς η διευθέτηση των μεθοδολογικών ζητημάτων που προκύπτουν πρωτίστως από την πληθωριστική χρήση της βιοπολιτικής, θα προσδιορίσει με σαφέστερο τρόπο την αναλυτική ικανότητα και την εγχειρηματικότητά της σε ζητήματα κοινωνικής πολιτικής.

Abstract

After defining the content, the functions and the social-theoretical background of social policy, we indicate the epistemological and methodological parameters that frame the analytical category of biopolitics. The indication is important a) because of the increasingly use of social policy as biopolitics and b) because the essentialism of power that characterize the «paradigm» of biopolitics transfer social politics from the realm of class conflict (for rear resources and means) to the labyrinth of power relations. It is about a “paradigm” shift, as in the case of biopolitics doesn’t exist concrete social subjects, meaning social classes, neither central poles of power (state, capital, supranational institutions etc.). Class relations are more derivatives of power relations. Consequently, the indication of methodological issues that derives from the extensive use of biopolitics will highlight the analytical capability and its use in social policy’s issues.

¹ Σε μια πρώτη μορφή το άρθρο αυτό παρουσιάστηκε στο πάνελ *Κοινωνική Πολιτική και Βιοπολιτική: ιστορικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις* του 5^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Κοινωνικής Πολιτικής (8-10 Μαΐου 2014). Τον συντονισμό του πάνελ είχε ο Θανάσης Αλεξίου (Πανεπιστήμιο Αιγαίου) ενώ συμμετείχαν με ανακοινώσεις ο Νίκος Τσίρος (Πάντειο Πανεπιστήμιο), η Αλεξάνδρα Χαλκιά (Πάντειο Πανεπιστήμιο) και ο Μάνος Σαββάκης (Πανεπιστήμιο Αιγαίου) ενώ απουσίαζε λόγω εκπαιδευτικής άδειας στο εξωτερικό η Αθηνά Αθανασίου (Πάντειο Πανεπιστήμιο).

Keywords: Biopolitics, class analysis, social discipline, dispositive, gouvernementalité, dangerous classes, homo sacer, welfare capitalism, new middle class, consumption practice, libertarianism, pessimistic anarchism.

I.H κοινωνική πολιτική μεταξύ καταστολής και πρόνοιας

Σε μεγάλο βαθμό η κοινωνική πολιτική συνδέθηκε ιστορικά με το κράτος και πρωτίστως με πολιτικές λειτουργικής και ιδεολογικής ένταξης του πληθυσμού στο σύστημα της μισθωτής εργασίας. Το ζητούμενο αυτών των κρατικών παρεμβάσεων ήταν η απώθηση προκαπιταλιστικών αντιλήψεων και τρόπων ζωής που αντιστοιχούσαν σ' ένα κοινοτικό ισοδύναμο και ήταν συνεπώς, ασύμβατες με την καπιταλιστική συνθήκη που καθιστά την διατήρηση και αναπαραγωγή του ατόμου ιδιωτική υπόθεση. Η καταστροφή της οργανικής κοινότητας, που δεν ανεχόταν τη λιμοκτονία του ατόμου ήταν το ζητούμενο (Πολάνι 2001:163) ενώ μέρος αυτού του εγχειρήματος ήταν η εξατομίκευση του κοινωνικού σώματος. Έτσι, λόγου χάρη, καταργείται το κοινοτικό-ενοριακό σύστημα κοινωνικής αρωγής Speenhamland («δικαίωμα στην επιβίωση») που κάλυπτε επιδοματικά και ιδρυματικά τους άπορους, τους πένητες, τους ανήμπορους και τους άεργους και αντικαθίσταται από το Νόμο για τους Φτωχούς (Poor Law) (1834). Τα διλήμματα, οι προκλήσεις και οι επιδιώξεις που αναδύονται στη μετάβαση από το ένα σύστημα στο άλλο, δηλαδή από το σύστημα της κοινότητας στο σύστημα της αγοράς, διαπερνούν έκτοτε τα συστήματα κοινωνικής πολιτικής. Στον «οργανωμένο καπιταλισμό» (βλ. Wehler 2011·Medick 2011) η ευθύνη αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης περνάει πλήρως στο κράτος, το οποίο αναπτύσσει, απωθώντας εν μέρει τους ιδιώτες και τους φιλάνθρωπους, τις αντίστοιχες κοινωνικές υποδομές ώστε να την καταστήσει παραγωγική, πειθήνια και συμβατή εν τέλει με τις ανάγκες του βιομηχανικού καπιταλισμού. Εδώ προέχει η λειτουργική ένταξη του πληθυσμού με την κοινωνική πολιτική να κινείται ανάμεσα στην πρόνοια και την καταστολή. Ας μην ξεχνούμε ότι ο Νόμος για τους Φτωχούς του 1834 επιβάλλονται σε μια περίοδο ανάπτυξης και καταστολής του χαρτιστικού κινήματος (1833-1848) (Thompson 1987:912, 932). Σχεδόν μέχρι την οικονομική κρίση του '29 οι περισσότεροι τομείς που αφορούν την αναπαραγωγή του κοινωνικού σώματος (οικογένεια, υγεία, εκπαίδευση, ασφάλιση, εργασιακές συνθήκες κ.λπ.) περνούν σε μικρότερο ή, μεγαλύτερο βαθμό, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας, στο κράτος, το οποίο διαμορφώνει και το θεσμικό πλαίσιο που ορίζει τα όρια εκμετάλλευσης της εργατικής

δύναμης, επομένως και προστασίας της (καθιέρωση του δώρου, προστασία της μητρότητας, κρατικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης κ.ο.κ.).

Το σημαντικό δίδαγμα που βγαίνει από το μεγάλο κραχ είναι πως η κοινωνική αναπαραγωγή δεν μπορεί να είναι αποκλειστική υπόθεση της αγοράς, πόσο μάλλον όταν αυτή αδυνατεί να διασφαλίσει όχι μόνο την κοινωνική αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης αλλά ούτε τη βιολογική. Εδώ η κοινωνική πολιτική γίνεται συστατικό μέρος της οικονομικής πολιτικής (βλ. Κεϋνσιανισμός), επιχειρώντας να αποκαταστήσει τους εργαζόμενους ως καταναλωτές και να μετατρέψει την οικογένεια σε καταναλωτική μονάδα (νοικοκυριό). Είναι σχεδόν αυτονόητο ότι το κράτος ενδιαφέρεται τώρα να ρυθμίσει μέσα από θεσμικές-διοικητικές πρακτικές συμπεριφορές και στάσεις του πληθυσμού. Η διείσδυση του κράτους μέσω των κοινωνικών υπηρεσιών και της κοινωνικής διοίκησης (κοινωνική εργασία, επιμελητείες, οικογενειακά επιδόματα κ.λπ.) στην ιδιωτική σφαίρα των ατόμων, εξελίσσεται στην περίοδο του κράτους πρόνοιας (welfare state) ως αποικιοποίηση βιόκοσμων. Σε μεγάλο βαθμό αυτό καθίσταται εφικτό με την τεχνογνωσία και τις πρακτικές των κοινωνικών επιστημών, όπως το ζητούσε εξάλλου από παλιά ο J. Bentham (βλ. Πολάνυι 2001:117). Το κράτος και κυρίως η κοινωνική διοίκηση για να διαχειριστεί κοινωνικά ζητήματα αλλά και για να αντιμετωπίσει τις ανθρωπογεωγραφικές προκλήσεις χρειαζόταν επειγόντως εμπειρικά δεδομένα (ποσοτικά και ποιοτικά), γεγονός που συνέβαλε στην ποσοτικοποίηση της κοινωνικής εμπειρίας (θετικισμός) και στο μεσουράνημα, στην περίοδο του κράτους πρόνοιας, των κοινωνικών επιστημών.

Βεβαίως η διεύρυνση της κατανάλωσης προϋποθέτει την έγερση επιθυμιών (βλ. διαφήμιση) αλλά και την εμπέδωση πρακτικών κατανάλωσης, όπως το θέτει εξάλλου, υιοθετώντας τη βεμπεριανή προσέγγιση, ο P. Bourdieu (Bourdieu 2002), αλλά και τον εκδημοκρατισμό-πλουραλισμό τρόπων ζωής όπως το ζητούσαν τα πολιτισμικά κινήματα των δεκαετιών του '60 και του '70 του 20^{ου} αιώνα. Αξίζει να σημειώσουμε ότι για ολόκληρη αυτή την περίοδο αντικείμενο της κοινωνικής πολιτικής και του κράτους πρόνοιας είναι τα λαϊκά και εργατικά στρώματα. Αν σε μια πρώτη φάση το ζητούμενο των κρατικών κοινωνικών πολιτικών είναι η ανθρωπολογική μετάλλαξη των χωρικών και η μετατροπή τους σε εργάτες (Workhouses, Zuchthäuser), (βλ. και Wüst 1996) σε μια δεύτερη φάση, όταν αυτοί οργανώνονται συνδικαλιστικά και

πολιτικά (βλ. χαρτισμός, σοσιαλδημοκρατία κ.λπ.) προέχει ή αντιμετώπιση των «επικίνδυνων τάξεων» (Dangerous classes) (βλ. Morris 1994). Σε μια τρίτη φάση που συμπίπτει με το φορντικό-κεϋνσιανό «καθεστώς συσσώρευσης» (κράτος πρόνοιας) επιχειρείται η απόσπαση της «συναίνεσης» της εργατικής τάξης. Σε κάθε περίπτωση και πάντα η κοινωνική πολιτική είχε ως αντικείμενο, ασκούνταν δηλαδή ως εξουσιαστική σχέση από το κράτος ή από οργανώσεις «φιλανθρωπίας» πάνω στην εργατική τάξη.

Αυτό που βγαίνει από μια ιστορικοποίηση-περιοδολόγηση της κοινωνικής πολιτικής είναι ότι αυτή ασκείται από το κράτος. Στο εσωτερικό και στις παρυφές αυτού του κρατικού εγχειρήματος αναπτύσσονται σταδιακά τεχνικές και διαδικασίες εξατομίκευσης, κανονικοποίησης και ομογενοποίησης του κοινωνικού σώματος. Οι λόγοι είναι προφανείς. Ο βιομηχανικός καπιταλισμός και ο καπιταλισμός γενικότερα χρειάζεται ένα εργατικό δυναμικό που θα έχει προσλάβει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που απαιτούν οι συνθήκες παραγωγής (ευελιξία, επιδεξιότητα, προσαρμοστικότητα κ.λπ.). Αντίστοιχα τα άτομα έχοντας «εσωτερικεύσει» τις αστικές αξίες για την εργασία, την οικογένεια, το δίκαιο κ.λπ. θα ενδιαφέρονται να βελτιώνουν την εργασιακή τους ικανότητα και επιτηδειότητα. Αυτή την εργασιακή δύναμη θέλουν να διαπλάσουν οι κρατικές κοινωνικές πολιτικές, που αφού πρώτα αποσπούν τον έλεγχο της εργατικής δύναμης από τοπικά μορφώματα, υπεισέρχονται στη συνέχεια, αναδομώντας τους βιόκοσμους όπου γεννιούνται, ανατρέφονται, μεγαλώνουν, και εκπαιδεύονται οι φορείς της, τα άτομα. Μ' αυτή την έννοια η κοινωνική πολιτική, μπορεί να εννοηθεί ως μια «πολιτική οικονομία» της ζωής, του βίου, του πληθυσμού και του ανθρώπινου κεφαλαίου, αν εδώ εντάξουμε και την χρήση της γενετικής. Στο βαθμό που ο κοινωνικός πλούτος παράγεται από την εργασία, η σπανιότητα αυτού του πόρου φαίνεται να νομιμοποιεί την κρατική παρέμβαση που αποσκοπεί εκτός των άλλων, μαζί με την κοινωνικοποίηση μέρους του κόστους αναπαραγωγής, στην εξορθολογισμένη χρήση της (βαθμός και συνθήκες εκμετάλλευσης). Αναλαμβάνοντας το κράτος, στη μορφή των δημόσιων αγαθών αυτή την ευθύνη, απήλλαξε ουσιαστικά το κεφάλαιο από το σχετικό κόστος. Κατ' αυτόν τον τρόπο βγήκε από τη σφαίρα της αντιπαράθεσης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας ένα τραχύ πεδίο που μόνο τριβές και συγκρούσεις μπορούσε να προκαλέσει.

Εν κατακλείδι η κοινωνική πολιτική ασκείται από το κράτος. Μάλιστα σε συνθήκες διευρυμένης αναπαραγωγής, δηλαδή στη μορφή του κοινωνικού κράτους (Welfare State), αυτή ασκείται σε ολόκληρο το κοινωνικό σώμα. Παρόλα αυτά η κοινωνική πολιτική συνιστά περισσότερο ένα σημαίνον, του οποίου η δυναμική εξαρτάται από το σημαινόμενο, στην περίπτωση μας από την εμπέδωση του βιομηχανικού καπιταλισμού και την εξέλιξη του. Οι λειτουργίες αυτού του σημαίνοντος που παρακολουθεί τις μεταμορφώσεις της μισθωτής εργασίας ορίζονται σε σχέση με την αναβάθμιση της αξίας του σώματος και την ανάληψη της ευθύνης της κοινωνικής αναπαραγωγής από το κράτος, πρωτίστως όμως από την λογική της κεφαλαιακής συσσώρευσης και την ένταση της ταξικής σύγκρουσης (βλ. Carnoy 1990:312). Το γεγονός αυτό εμφανίζει το κράτος να παίρνει στην «αντίθεση» δημοκρατίας και καπιταλισμού την πλευρά της δημοκρατίας, νομιμοποιώντας κατ' αυτόν τον τρόπο και μέσω του κράτους πρόνοιας τις σχέσεις κυριαρχίας.

II. Η βιοπολιτική ως μετέωρο σημαίνον

Αν υποθέσουμε ότι η προσέγγισή μας ιστορικοποιεί την κοινωνική εξέλιξη ορίζοντας την κοινωνική πολιτική σε συνάρτηση μ' ένα σημαινόμενο, δηλαδή το σύστημα της μισθωτής εργασίας και το κράτος, ο M. Foucault προτείνει να εξετάσουμε τα πράγματα, επομένως και τη βιοπολιτική στη βάση μιας νέας θεωρητικής και μεθοδολογικής αρχής στο επίπεδο των πρακτικών και ως να μην υπάρχει κράτος, κεφάλαιο, κυριαρχία κ.λπ. (βλ. Foucault 2012: 16 κ.ε.). Πρόθεση του M. Foucault δεν είναι ούτε η ιστορικοποίηση του υποκειμένου και η αναζήτηση της αλήθειας (ως μέρος μιας ιδεολογικής κριτικής) ούτε βεβαίως η λειτουργία των τεχνολογιών πειθάρχησης. Αυτός εισηγείται ουσιαστικά μια μορφή ιστοριογραφίας (γενεαλογία) που θα μπορεί να εξηγή τη συγκρότηση του υποκειμένου «εκ των έσω», ως ζεύξη γνωστικών πρακτικών και «καθεστώτων αλήθειας» με την εξουσία (ό.π.:35). Αυτό όμως χωρίς αναφορά σε τυπικές αρχές (ή, σε ένα υπερβατικό υποκείμενο), που να είναι εξωτερικές από αυτή τη διαδικασία συγκρότησης. Κατ' αυτόν τον τρόπο η γενεαλογία ως «φόρμα» της ιστορίας συνδέεται κατ' ευθείαν με το δίπολο «γνώση-εξουσία», εξελισσόμενη σε μια ad hoc ανάλυση που συμπυκνώνει το ιστορικό δρώμενο σε ένα και μόνο χρόνο ανάλυσης, αυτόν του παρόντος (Foucault 1987:10 · Τσίρος 1996:51 κ.ε.). Οι κανόνες επομένως παράγονται στη διάρκεια αυτής της διαδικασίας και παράγουν με τη σειρά τους τόσο την ύλη όσο και το αντικείμενό της (βλ. και Macherey 2012·Φουκό 1987:19).

«Η μέθοδος» γράφει ο M. Foucault που φλερτάρει με μια ιστοριογραφία ως αντεπιστήμη (Habermas 1993:314, 315 κ.ε) «έγκειται στο εξής: ας υποθέσουμε ότι η τρέλα δεν υπάρχει, οπότε ποια είναι η ιστορία που μπορούμε να γράψουμε για τα διάφορα γεγονότα, για τις διαφορετικές πρακτικές που, προφανώς, εντάσσονται σ' εκείνο το πράγμα που υποτίθεται ότι είναι τρέλα;» (Foucault 2012:17). Δηλαδή, θέτοντάς το κάπως σχηματικά, δεν ξεκινούμε την ιστορία της τρέλας, γνωρίζοντας περίπου τι είναι αυτό, αλλά εξετάζουμε τις κοινωνικές και επιστημονικές πρακτικές που οδηγούν, ή που «κατασκευάζουν» την τρέλα.

Η ιστορία στον ενικό, η ιστορία ως ένα είδος αυτοσυνείδησης πρέπει να διαλυθεί σύμφωνα με τον M. Foucault σε ένα αρχιπέλαγος νησίδων λόγου για να αναδειχτούν οι τομείς, τα κατώφλια και οι αλλαγές κατεύθυνσης, δηλαδή οι ασυνέχειες, όπως περίπου τίθεται το ζήτημα στη «σειραϊκή ιστορία» της σχολής των Annales (Habermas 1995:311). Αν όμως αρνείται κανείς οποιαδήποτε μορφή συνέχειας τότε προς τι η ενασχόληση (και του ίδιου του M. Foucault) με την ιστορία (βλ. Leary 1976: 293 κ.ε.); Τα ερώτημα που τίθεται εδώ, μεταξύ των άλλων, είναι, εφόσον δεν υπάρχουν κανονιστικές αρχές, ούτε ένα εξωτερικό κριτήριο (περιεχόμενο, παράσταση) πως θα ελεγχτεί η εγκυρότητα της γνώσης αλλά και της μεθόδου με την οποία αυτή προσκτήθηκε, πόσο μάλλον όταν η επιστήμη εκπίπτει σε επιστημονική πρακτική (βλ. Foucault 1987:77). Η αναγωγή/έκπτωση της επιστήμης σε επιστημονική πρακτική εμπεριέχει κιόλας την έννοια της «προβληματικής», πράγμα που σχετικοποιεί την ορθολογικότητα της επιστημονικής σκέψης (βλ. Merquior 2002: 64). Ουσιαστικά ο M. Foucault δεν διαχωρίζει μεταξύ επιστημονικής και ιδεολογικής πρακτικής θεωρώντας ότι οι επιστήμες μπορούν να συνυπάρχουν με τις ιδεολογίες στον ίδιο ρηματικό σχηματισμό (Howarth 2008:91, 119).

Στο ίδιο μεθοδολογικό πρόβλημα θα προσκρούσουμε, εφόσον ορίσουμε φορμαλιστικά το Πολιτικό (δηλαδή την «πολιτικοποίηση της γυμνής ζωής») όπως συμβαίνει με τον G. Agamben (Agamben 2005:21) ως κυρίαρχη οντότητα που δεν γνωρίζει κανένα έξω εκείθεν της εξαίρεσης. Η κατάσταση εξαίρεσης και η «κανονικοποίησή της» δεν θα αναζητηθεί στην κοινωνικο-οικονομική συγκυρία, ούτε στις ιστορικές συνθήκες, αλλά ούτε στην υφή της ταξικής αντιπαράθεσης, αν συνειρμικά σκεφτούμε γιατί το άρθρο 48 του Συντάγματος της Βαϊμάρης ερμηνεύτηκε κατ' αυτόν τον τρόπο, αλλά στον

κυρίαρχο,² ο οποίος ντεζιονιστικά αποφασίζει επί της εξαίρεσης αλλά και επί της «γυμνής ζωής» (ό.π.:53). Κατά κάποιο τρόπο στο έλλειμμα ισοδυναμίας μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου, η μετατόπιση γίνεται, όπως αναφέρει ο G. Agamben υπό την επίδραση του «συμβάντος» (A. Badiou), ή της «θεικής διάνοιας» (Cl. Lévi-Strauss) που αντιστοιχεί στη δομή εξαίρεσης, προς το σημαίνον (Agamben 2005:52). Αν όμως η εξήγηση του κοινωνικού αναζητείται στις υπερστορικές εμπειρίες η κοινωνική ανάλυση εκπίπτει σε οντολογία.

Η εμπλοκή της βιοπολιτικής στην κοινωνική παραγωγή μπορεί να εννοηθεί ως μια πρακτική που μαζί με άλλες διαπερνά το κράτος, δεν παράγεται δηλαδή από το κράτος, το οποίο, ειρήσθω εν παρόδω, ο M. Foucault εξετάζει, όπως ο M. Weber, ως ένα «ορισμένο τύπο ορθολογικότητας στη διακυβερνητική πρακτική» που ακριβώς γι' αυτό μπορείτε να αυτοπεριορίζεται (Foucault 2012:17,18,29,287). Ως μια εξουσιαστική πρακτική, η βιοεξουσία μπορεί να οριστεί, ως ανατομο-πολιτική του ανθρωπίνου σώματος όταν προτεραιότητα είχε, ας πούμε στην περίοδο του «μεγάλου μετασχηματισμού» (K. Polanyi) η παραγωγή του ατόμου και του υποκειμένου (εξατομίκευση), και ως βιοπολιτική του πληθυσμού, κυρίως στην περίοδο ανάπτυξης του Welfare State, όταν το κράτος αναλαμβάνει μέρος της κοινωνικής αναπαραγωγή (προνοιακός πατερναλισμός) (ό.π.:174). Ωστόσο το κράτος, ως μια «γεωγραφική συσσώρευση εξαναγκασμού» (Τίλλυ 2008:111), παρεμβαίνει τόσο επειδή χρειάζεται νομιμόφρονες υπηκόους και πολίτες όσο και πειθαρχημένους εργάτες για την παραγωγή και στρατιώτες για τον εθνικό στρατό. Ο διεμβολισμός των βίοκοσμων των λαϊκών στρωμάτων που συνοδεύει την κρατική παρέμβαση, νομιμοποιείται ιδεολογικά, στη βάση «καθεστώτων αληθολογίας», όπως το θέτει ο M. Foucault, που ορίζουν τι είναι λάθος και τι σωστό, τι επιτρεπτό και τι απαγορευμένο. Κοντολογίς ο αποφαντικός χαρακτήρας αυτών των ρηματικών πρακτικών συμβάλλει εν τέλει στη συγκρότηση των υποκειμένων ως ταυτότητα και ως εμπειρία (Foucault 2012:49). Η συγκρότηση της υποκειμενικότητας, η ταξινόμηση και ο έλεγχος των ατόμων και του πληθυσμού με επιθυμίες, ηδονές, δεσμεύσεις και αναστολές, συνιστά, κυρίως στην περίοδο της εκβιομηχάνισης και της αστικοποίησης, κύριο μέλημα της κοινωνικής

² Παρεμπιπτόντως ένας από τους σημαντικούς πόλους, αν όχι ο σημαντικότερος, του «κυρίαρχου» στην ύστερη Βαϊμάρη, δηλαδή στο σύστημα της «προεδρικής δημοκρατία» είναι ο Paul von Hindenburg, εκπρόσωπος των πρώτων γαιοκτημόνων (Junkers) και του μονοπωλιακού κεφαλαίου που τον Ιανουάριο του 1933 έρχισε καγκελάριο τον Χίτλερ (Winkler 2012:363).

παραγωγής. Με παραδειγματικό τρόπο οι πρακτικές πειθάρχησης του ανθρωπίνου σώματος θα συζευχτούν με τις τεχνολογίες ελέγχου μεγάλων κοινωνικών στρωμάτων στο πρόβλημα του σεξ (Φουκό 1987:28). Αν οι «διαχωριστικές πρακτικές» των μηχανισμών πειθάρχησης είναι εξωτερικές προς τα άτομα, επιβάλλονται δηλαδή από τα έξω, η άλλη πλευρά της «τέχνης διακυβέρνησης» αφορά, ενσωματώνοντας πρακτικές της εξομολόγησης, εσωτερικές διεργασίες συγκρότησης του υποκειμένου, δηλαδή τις «τεχνικές του εαυτού» (Smart 1998:211· Habermas 1995:338). Αυτές συνίστανται εν πολλοίς, όπως καταδεικνύει ο M. Foucault στην *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, σε πρακτικές μετασχηματισμού, ηθικής συγκρότησης και αυτοπαρουσίασης του εαυτού («σύστημα»). Ουσιαστικά η βιοπολιτική υιοθετεί την διακυβερνησιακή λογική της πολιτικής οικονομίας (Foucault 2012: 28, 29), εκλογικεύοντας δυνατότητες και περιορισμούς, από τη μια, και αποσκοπώντας στη φειδωλή και λελογισμένη διαχείριση σπάνιων πόρων και μέσων, από την άλλη.³

Αν τα πτωχοκομεία μαθαίνουν στον έγκλειστο πληθυσμό την εργασία ως μέσον επιβίωσης αλλά και την σεξουαλική εγκράτεια, εξοικειώνοντας επίσης το σώμα στους χωρικούς και χρονικούς περιορισμούς της φάμπρικας, το οικογενειακό δίκαιο ανακωδικοποιεί τις οικογενειακές σχέσεις διευρύνοντας τον κρατικό έλεγχο. Εντούτοις ο έλεγχος αυτός αποβλέπει πρωτίστως στην αποδέσμευση της εργατικής δύναμης από προκαπιταλιστικές συσσωματώσεις και παραδοσιακές οικογενειακές δομές ώστε να διευκολυνθεί η διακίνηση της εργατικής δύναμης προς τις πόλεις, όπου συγκεντρώνεται κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα, αντίθετα απ' ό τι συνέβαινε από τον 16^ο μέχρι τον 18^ο αιώνα, το κεφάλαιο και η βιομηχανία (Τίλλυ 2008: 104, 105). Η διεύρυνση της κρατικής εξουσίας είναι μάλλον παρελκόμενο αυτής της εξέλιξης ενώ ο μεγάλος εγκλεισμός πάλι δεν είχε ως πρωταρχικό στόχο την αποκλίνουσα συμπεριφορά, όπως ισχυρίζεται ο M. Foucault, αλλά τη φτώχεια και τους «ανυπόληπτους φτωχούς» (Poor People) (Merquior 2002: 43). Η άλλη όψη αυτού του εγχειρήματος, κυρίως τον 19^ο αιώνα, έρχεται από την «κοινωνία των ιδιωτών», από φιλανθρώπους, όπως η Charity Organization Society, ο Στρατός Σωτηρίας, κινήματα υγιεινής και ενώσεις κοινωνικής εργασίας (Gough 2008:99), και εκτυλίσσεται ως

³ Ο M. Foucault θεωρεί ότι η πολιτική οικονομία, -κάνοντας αναφορά στο άρθρο του J. J. Rousseau «Πολιτική Οικονομία» στην *Εγκυκλοπαίδεια* όπου αυτή ορίζεται ως «ένα είδος γενικού στοχασμού επί της οργάνωσης, της διανομής και του περιορισμού των εξουσιών μέσα σε μια κοινωνία»-, επέτρεψε να εξασφαλιστεί ο αυτοπεριορισμός της διακυβερνησιακής λογικής (Foucault 2012:29).

διαχείριση-ηθικοποίηση της λαϊκής οικογένειας και της «μάζας των άπλυτων» (unwashed masses). Ωστόσο και αυτό το εγχείρημα, όπως και η εκστρατεία ενάντια στον αλκοολισμό, δεν αποσκοπεί στη συσσώρευση εξουσίας, ούτε είναι διαταξικό με την έννοια ότι εφαρμόζεται σε όλες τις τάξεις. Αυτό αποβλέπει πρωτίστως στην ηθική διαπαιδαγώγηση των λαϊκών τάξεων οριοθετώντας και ξεχωρίζοντας όπως γράφει ο E. Hobsbawm «τα άτομα εκείνα που είχαν αποδείξει με τη δύναμη του χαρακτήρα τους ότι διέφεραν από τους ανυπόληπτους φτωχούς» (Hobsbawm 1996:35).

Υπό την επίδραση του Μαλθουσιανισμού που επέχει αυτήν την περίοδο θέση «καθεστώτος αλήθειας» ανακαλύπτεται εν μέσω οικονομικό-δημογραφικών ανατροπών, ο πληθυσμός ως επιστημονική μέθοδος αλλά και ως πεδίο παρέμβασης στη ζωή (δημόσια υγεία, συνθήκες κατοικίας, γονιμότητα κ.λπ.). Η «συσσώρευση των ανθρώπων», την οποία ο M. Foucault εσφαλμένα αποδίδει στις πειθαρχικές μεθόδους και όχι στη «συσσώρευση του κεφαλαίου», όπως θα δούμε παρακάτω, φαίνεται να συμβαδίζει, από τον 17^ο αιώνα και μετά, σύμφωνα πάλι με τον ίδιο με την πολιτικοποίηση της βιολογίας (Φουκώ 1982:175). Είναι η στιγμή της βιοπολιτικής, η είσοδος, όπως αναφέρει πάλι ο M. Foucault, της ζωής στην ιστορία (ό.π.:173, 174). Με πεδίο εφαρμογής τον πληθυσμό (σεξουαλικότητα, γεννήσεις, νοσηρότητα, θνησιμότητα, προσδόκιμο ζωής κ.λπ.), εγκαθιδρύεται στο μεταίχμιο του βιολογικού και του οικονομικού, ενσωματώνοντας την επιστημονική γνώση και κυρίως τις ιατρικές τεχνικές, μια πολιτική οικονομία της ζωής (Φουκώ 1978: 38).

Αν μείνει κανείς στις πρακτικές, δηλαδή στα σημαίνοντα και δεν αναζητήσει εξωτερικό σημείο αναφοράς (σημαινόμενο), η βιοπολιτική θα μπορούσε να οριστεί ως ένα πλέγμα εξουσιαστικών σχέσεων γύρω από την παραγωγή, τη διαχείριση και τη ρύθμιση της ζωής και του θανάτου, κοντολογίς ως πολιτικοποίηση, ως κυβερνητική της ζωής. Βεβαίως η ταύτιση της βιοπολιτικής με την θανατοπολιτική και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, εγείρει σοβαρότατα μεθοδολογικά ζητήματα που έχουν να κάνουν με την πληθωριστική αύξηση της εναλλαξιμότητας των αναλύσεων και την απώλεια του ειδικού τους χαρακτήρα (Foucault 2012:175). Έχοντας επίγνωση του πεπερασμένου της βιοπολιτικής μεθόδου και αντιλαμβανόμενος πως η πληθωριστική χρήση της βιοπολιτικής, θα οδηγήσει σε κατάχρηση αχρηστεύοντας την ευρετικότητα αλλά και την αναλυτική της ικανότητα ο M. Foucault έγραφε στις παραδόσεις του 1978-79: «Τελικά, μια ανάλυση, για παράδειγμα της κοινωνικής ασφάλισης και του διοικητικού

μηχανισμού επί του οποίου αυτή στηρίζεται, βάσει κάποιων διολισθήσεων και χάρη στο παιχνίδι με κάποιες λέξεις, θα σας παραπέμψει στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ωστόσο, μεταξύ κοινωνικής ασφάλισης και στρατοπέδων συγκέντρωσης ο απαιτούμενος ειδικός χαρακτήρας της ανάλυσης διαλύεται» (ό.π.:175).

Εντούτοις και σχεδόν αυθόρμητα, τίθεται το ερώτημα σε τι αποβλέπει και ενάντια σε ποιόν στρέφεται η βιοπολιτική ως βιοεξουσία, όταν μάλιστα αυτή αποδεσμεύεται από την καταπίεση; Η εξουσία γράφει ο Μ. Foucault «πρέπει να θεωρηθεί παραγωγικό πλέγμα που καλύπτει ολόκληρο το κοινωνικό σώμα και όχι αρνητική βαθμίδα που ρόλος της είναι η καταπίεση» (Φουκό 1987:21). Κατά κάποιο τρόπο θα πρέπει να κατανοήσουμε την εξουσία ως διαδικασία (ως *gouvernementalité*/κυβερνητικότητα) που παράγει θετικότητες χωρίς υλική βάση, απρόσωπη, χωρίς κέντρο αλλά και χωρίς να είναι δυνατόν να προσδιοριστούν, καθώς αυτή έχει διαχυθεί παντού (μικροφυσική της εξουσίας), διακριτές κατηγορίες εξουσιαστών και εξουσιαζομένων. Μάλιστα στο βαθμό που τα παράγωγα αυτής της διαδικασίας είναι «γενόσημα», φέρουν δηλαδή τα στοιχεία της, τίθεται και το ερώτημα από που θα προέλθει οποιαδήποτε πράξη αντίστασης, πόσο μάλλον όταν αυτή έχει μοριοποιηθεί, επομένως ούτε εδώ μπορούν να υπάρξουν διακριτές κατηγορίες καταπιεστών και αντιστασιακών. Καθώς δεν υπάρχουν συμπαγή κέντρα εξουσίας, δεν μπορούν να υπάρχουν και συμπαγή υποκείμενα αντίστασης, παρά μόνο σποραδικές και τοπικές εξεγέρσεις. Να η κοινωνιολογική σημασία μιας τέτοιας παραδοχής. Βεβαίως ο ίδιος ο Μ. Foucault αντιλαμβανόμενος το αδιέξοδο αυτής της στρουκτουραλιστικής οπτικής, συμπλήρωσε, υιοθετώντας ουσιαστικά τη βεμπεριανή οπτική, -όπου η εξουσία συνδέεται άμεσα με την πιθανότητα της ανυπακοής (Weber 2005:241)-, ότι η εξουσία ως «dispositiv» («διαθετικότητα») ασκείται ως τρόπος πράξης (mode of action) πάνω στις πράξεις (actions) ελεύθερων υποκειμένων (Dreyfus, Rabinow 1982:211). Παρόλα αυτά η εννοιολόγηση του ζητήματος με όρους εξουσίας/αντίστασης θα έκανε νόημα εφόσον υπήρχε μια διαβάθμιση των αντίστοιχων πρακτικών με βάση την ένταση και την ποιότητά τους; Εντούτοις μια τέτοια παραδοχή θα υπέσκαπτε τη σχεσιακή αντίληψη της εξουσίας και θα παρέπεμπε σε ένα κέντρο ή τέλος πάντων σε μια ιεράρχηση σημαινόντων με αναφορά ένα σημαινόμενο (κράτος, κεφάλαιο κ.λπ.). Για να κατανοήσουμε καλύτερα το πρόβλημα ας πάρουμε μερικά παραδείγματα. Έχει την ίδια ένταση, λόγου χάρη, η εξουσία που ασκείται στο εργοστάσιο, με την εξουσία που στο πλαίσιο του αναλυτικού προγράμματος «ασκεί» ο δάσκαλος στην τάξη; Και

αντίστοιχα μια απεργία, ας πούμε η εννεάμηνη απεργία των χαλυβουργών το 2012 (Ελληνική Χαλυβουργία), έχει το ίδιο διακύβευμα και την ίδια εμβέλεια, ως πράξη αντίστασης, με τις καταλήψεις στα πανεπιστήμια; Είναι προφανές ότι στην μία περίπτωση έχουμε να κάνουμε με ταξική δράση, με ότι αυτό συνεπάγεται, και στην άλλη με διαταξική. Αλλάζει δηλαδή τόσο η ποιότητα, η κλίμακα και το μέγεθος της πράξης όσο και οι πρωταγωνιστές.

Σ' αντίθεση λοιπόν με την κοινωνική πολιτική που ασκείται από ένα κέντρο και σε βάρος ή, προς όφελος, όπως είδαμε παραπάνω συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων, η βιοπολιτική ως διαθετικότητα, ως κυβερνητικότητα, «δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο κατευθύνεται η συμπεριφορά των ανθρώπων (...) δεν περιορίζεται εξ ορισμού σε μια συγκεκριμένη επικράτεια» (Foucault 2012:174). Εφόσον όμως δεν ορίζεται ο κάτοχος της εξουσίας αλλά ούτε ο χώρος που ασκείται για να προσδιορίσουμε τα συμφέροντα η βιοπολιτική ως εξουσιαστική πρακτική μάλλον αυτοαναφορικά και ουσιοκρατικά μπορεί να κατανοηθεί. Αν μάλιστα δεχτούμε ότι η εξουσία, ας πούμε η εξουσία του κεφαλαίου, δεν ασκείται σε συγκεκριμένους χώρους (εργοστάσιο, επιχειρήσεις κ.λπ.) αλλά έχει διαχυθεί, όπως και η εργασία παντού («κοινωνία εργοστάσιο»), όπως διατείνεται ο A. Negri (βλ. Negri, Lazzarato, Virno 1998), επομένως, καθώς αυτή έχει αποδεσμευτεί από το χρόνο (ακύρωση της θεωρίας της αξίας) δεν είναι μετρήσιμη, τότε αυτή δεν υπόκειται ούτε σε χωροχρονικούς περιορισμούς.

Είναι όμως δυνατό ένα υποκείμενο εξουσίας (κράτος, εξουσιαστικοί μηχανισμοί κ.λπ.) να κατέχει τη δική του εξουσία πέρα από τις κοινωνικές τάξεις, ακόμη και αν δεχτούμε ότι υπάρχει εγγενής σύγκρουση μεταξύ καπιταλισμού και δημοκρατίας, επομένως και αντίθεση μεταξύ αστικής τάξης και κρατικής εξουσίας (βλ. Carnoy 1990:291, 311); Οι πολιτικές της λιτότητας που ασκούνται τα τελευταία χρόνια, λόγω χάρη στη χώρα μας δεν εκπορεύονται από ένα κέντρο, δηλαδή δεν έχουν κάτοχο; Τι είναι το κράτος όταν μαζεύει φόρους από τα εργατικά και λαϊκά στρώματα, καταστέλλει τις διαδηλώσεις των καθαριστριών, φυλακίζει τους χαλυβουργούς (Ιανουάριος 2014),⁴ στέλνει κόσμο, ακόμη και για μικρά χρέη στο δημόσιο στη φυλακή, εκχωρεί δημόσια περιουσία, κόβει το ρεύμα, καταργεί την ασφάλιση υγείας, ή καταργεί τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας και εισάγει τις ατομικές; Είναι εργαλείο μιας τάξης; Είναι ένας υλικός χώρος

⁴ «Καταδικάστηκαν για την απεργία σταθμό», *Εφημερίδα των Συντακτών* 10 Απριλίου 2014.

που πάνω του δρουν τάξεις και στρώματα; Ή, έχει τα δικά του συμφέροντα ανεξάρτητα από τις τάξεις;⁵ Τι είναι το ΔΝΤ (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο); Τι είναι η ΕΚΤ (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα); Αυτοί οι εθνικοί και υπερεθνικοί οργανισμοί συσσωρεύουν απλά και μόνο εξουσία ή, προωθούν μήπως και άλλα συμφέροντα (ταξικά, ιμπεριαλιστικά); Όταν η εργασία υποτιμάται, όταν πόροι και μέσα αφαιρούνται από τα λαϊκά και εργατικά στρώματα αλλά και από τα μεσαία, είναι σαφές θα ότι πρόκειται για ταξικές πολιτικές. Εφόσον όμως το κράτος ορίζεται σχεσιακά, διαλύεται δηλαδή στις σχέσεις εξουσίας και επιπροσθέτως λείπει ένα εξωτερικό σημείο αναφοράς,⁶ έστω και στη μορφή μιας διαβάθμισης (ανάλογα με την ένταση και την ποιότητα των εξουσιαστικών πρακτικών), δεν μπορεί να υπάρχει και αιτιακή σχέση ανάμεσα στο κράτος, στις ασύμμετρες σχέσεις εξουσίας και στην εκμετάλλευση, ή τέλος πάντων την ανεργία, τη φτώχεια, την ανημποριά και την κοινωνική έκπτωση. Προφανώς η εκμετάλλευση έχει σβήσει επίσης σε ένα σύμπαν βιοπολιτικών ελέγχων.

III. Κράτος, τόποι εξουσίας και βιοπολιτική

Αλλά ας ανοιχτούμε στο χρόνο. Πότε εμφανίζεται ιστορικά μια παραγωγικότητα της εξουσίας και εντατικοποίηση των εξουσιαστικών πρακτικών; Ιστορικά, και έχοντας υπόψη την εμφάνιση νέων τεχνολογιών πειθάρχησης (φυλακή, ψυχιατρείο, πτωχοκομεία, κοινωνική εργασία κ.λπ.) θα μπορούσαμε να τοποθετήσουμε αυτή τη στιγμή στην περίοδο αστικοποίησης, δηλαδή στην περίοδο συγκέντρωσης κεφαλαίου και εργασίας στις πόλεις. Ωστόσο εδώ δεν πρόκειται για μια ουδέτερη διαδικασία. Από τη μία οι νέες τεχνολογίες πειθάρχησης εμφανίζονται σε τόπους εξουσίας που εντάσσονται στο στρατηγικό πεδίο του κράτους και κυρίως στη σφαίρα αναπαραγωγής, ανεξάρτητα αν ενεργοποιούνται από το ίδιο ή, από οργανισμούς του διευρυμένου κράτους ή, από ιδιώτες. Αυτό αφορά τόσο το απολυταρχικό κράτος, πολύ δε

⁵ Υπάρχει η βεμπεριανή άποψη που βλέπει το κράτος ως ένα αυτόνομο κοινωνικό δρών υποκείμενο, εφόσον τα άτομα που στελεχώνουν τις διοικητικές θέσεις συμμερίζονται την γραφειοκρατική ορθολογικότητα και δρουν ανάλογα (Bratsis 2008:188, 189). Επίσης υπάρχει η θέση του Ν. Πουλιαντζά ότι το κράτος δεν δρα αλλά μάλλον είναι ένας υλικός χώρος όπου δρουν σε αυτόν, ή αυτό υπόκειται σε έναν διπλό επικαθορισμό από τη δομή (του αποδίδει λειτουργία), από τη μια, και από την πάλι των τάξεων, και την κοινωνική τάξη, από την άλλη (Clarke 2013:43). Εντούτοις από τη στιγμή όμως που ο Πουλιαντζά δέχεται πως η κρατική παρέμβαση μεταφέρει την ταξική πάλη από τη βάση στο εποικοδόμημα, αποδέχεται έμμεσα την προτεραιότητα της εξουσίας έναντι της οικονομίας (Carnoy 1990:313).

⁶ «Το Κράτος δεν υπάρχει παρά δια του εαυτού του και για τον εαυτό του, ενώ υπάρχει μόνο στον πληθυντικό» (Foucault 2012:19).

περισσότερο όμως το σύγχρονο αστικό κράτος. Από την άλλη το «χρονοδιάγραμμα της αστικοποίησης» όπως ορθά επισημαίνει ο Ch. Tilly «αντικατοπτρίζει την ιστορία του κεφαλαίου στην Ευρώπη» (Τίλλυ 2008:105). Κατά κάποιο τρόπο η πόλη προσφέρει τη βάση για την επανασύνδεση του κεφαλαίου, μετά την ασυνέχεια των πρωτοβιομηχανικών θυλάκων, όταν δηλαδή το εμπορικό κεφάλαιο «πήρε» κυριολεκτικά τα βουνά για να αποφύγει τους συντεχνιακούς περιορισμούς, με την εργατική δύναμη. Η συγκέντρωση των μέσων παραγωγής στις πόλεις συνεπάγεται εκ των πραγμάτων και την συγκέντρωση των μέσων αναπαραγωγής αλλά και την μετάβαση όσον αφορά την κοινωνική πολιτική από την διαχείριση του ατομικού σώματος στην διαχείριση του συλλογικού σώματος, στη βιοπολιτική του πληθυσμού. Επομένως το κράτος ως γεωγραφία και συσσώρευση εξαναγκασμού ακολουθούν κατά πόδας την γεωγραφία και την συσσώρευση του κεφαλαίου, καθώς εκεί όπου υπάρχει υψηλή συγκέντρωση εξαναγκαστικών μέσων υπάρχει χαμηλή συσσώρευση κεφαλαίου (ό.π.:115). Αυτό σημαίνει ότι όταν το κράτος συσσωρεύει, ας πούμε, εξουσία για τον εαυτό του, δηλαδή γίνεται αυτοσκοπός, όπως σε ένα βαθμό συμβαίνει με το απολυταρχικό κράτος, επιβραδύνεται η συσσώρευση κεφαλαίου ενώ εκεί που το κράτος γίνεται μέσον, εργαλείο αυτή επιταχύνεται.

Όπως έχει δείξει ο K. Dörner στην ιστορικο-θεωρητική του μελέτη για την ψυχιατρική (Dörner 1995: 185, 186, 187), η εγκάθειρξη, και εδώ περιλαμβάνονται πτωχοκομεία, αναμορφωτήρια, ορφανοτροφεία, τρελοκομεία, νοσοκομεία, γηροκομεία, ξενώνες κ.ά. συνιστά, τουλάχιστον για τη Γερμανία του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, ένα οργανωμένο σχέδιο του απολυταρχικού κράτους για να αντιμετωπιστούν οι οικονομικές και πληθυσμιακές επιπτώσεις που ο Τριακονταετής Πόλεμος (1618-1648) επέφερε. Η παρέμβαση του κράτους υπό την καθοδήγηση της «πεφωτισμένης δεσποτείας», κινούνταν μεταξύ πρόνοιας και καταστολής και απέβλεπε, συν τοις άλλοις, στην αντιμετώπιση της εγκληματικής φτώχειας, στη διαχείριση των απόρων, στην εγχάραξη ενός εργασιακού ήθους και στην αποκατάσταση της δημογραφικής ισορροπίας που εξαιτίας του πολέμου είχε διαταραχθεί επικίνδυνα. Εκ των πραγμάτων αυτός ο κοινωνικός σχεδιασμός απαιτούσε κοινωνικές υποδομές και μια αποτελεσματική γραφειοκρατία (ληξιαρχεία, στρατολογικές υπηρεσίες, αστυνομία, προνοιακές εγκαταστάσεις, νοσοκομεία κ.λπ.). Ο μερκαντιλισμός ως «καθεστώς αλήθειας» ήθελε οικονομική αυτάρκεια και εμπορικό πλεόνασμα, και γι' αυτό χρειαζόνταν μεγάλο και γερό πληθυσμό. Το ίδιο και ο Μεγάλος Εκλέκτορας της Πρωσίας, Φρειδερίκος Β' (1740-

1786), που χρειαζόταν υπηκόους και εύρωστους στρατιώτες (με μπόι πάνω από 1,83μ.) (Burns 1983:223), ενώ και η βιοτεχνία-βιομηχανία έπρεπε να κρατήσει στη δουλειά τους εργάτες που φεύγανε. Στις συγκεκριμένες κοινωνικές και ανθρωπογεωγραφικές συνθήκες, η εγκάθειρξη φαίνεται να αποτελεί μια λύση και για άλλες ευρωπαϊκές χώρες που αντιμετώπιζαν παρόμοια προβλήματα. Συνεπώς η μεγάλη εγκάθειρξη, ο μεγάλος εγκλεισμός ως η γενέθλια πράξη της «πειθαρχικής κοινωνίας» κάνει νόημα, μόνο εφόσον ενταχτεί σε ένα γενικότερο κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο.

Ούτε η πολιτική ανατομία του σώματος, ως διαδικασία εξατομίκευσης μπορεί να αποδοθεί στην εγγενή τάση της εξουσίας για συσσώρευση, ούτε αποκλειστικά και μόνο στο δημογραφικό πρόβλημα ή στις νέες τεχνολογίες πειθάρχησης. Η αντίληψη που αποκομίζει κανείς μένοντας στην *Επιτήρηση και Τιμωρία* του Μ. Foucault, είναι πως το άτομο είναι πρωτίστως παράγωγο μιας ειδικής τεχνολογίας της εξουσίας, της «πειθαρχίας», μιας τεχνικής που βασίστηκε στη ζεύξη εξουσίας και γνώσης (Φουκώ 1989:256). Στη συγκεκριμένη αντίληψη το άτομο, τόσο ως παράσταση όσο και ως κοινωνική πρακτική συνιστά αποκλειστικά σχεδόν κατασκεύασμα της «πειθαρχίας», η οποία προϋπάρχει, όπως ισχυρίζεται ο Μ. Foucault, των ιστορικών και κοινωνικών συνθηκών του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα. Προϋπήρχε δηλαδή ακόμη και αυτής της εμπορικής κοινωνίας, η οποία ως μια συμβατική ένωση μεμονωμένων νομικών προσώπων που διέπονταν από τους τύπους του συμβολαίου και της ανταλλαγής (Φουκώ 1989:256), προσέφερε το υλικό υπόβαθρο αλλά και το νομικο-πολιτικό πλαίσιο για την κοινωνική ανάδειξη του ατόμου (ως δρώντος υποκειμένου). Στη φουκωϊκή σύλληψη έχουμε πάλι όπως παραπάνω μια διαδικασία χωρίς υποκείμενο με κανόνες που παράγονται πάραυτα. Εντούτοις τόσο το άτομο ως μονάδα ανάλυσης όσο και η εξατομίκευση ως διαδικασία με συμβολικές και νομικο-πολιτικές συνέπειες (βλ. πολίτης) αντιστοιχούν σε θέσεις που υπάρχουν μέσα στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας. Οι θέσεις αυτές αντίστοιχες ατομικών εργασιών, προέκυψαν από τον κατακερματισμό της εργασίας, δηλαδή από την ανάγκη αυτές να γίνουν μετρήσιμες με βάση το χρόνο, ώστε να καταστεί εν τέλει εφικτή η ανταλλαγή προϊόντων που εμπερικλείουν επίσης ποσότητες εργασίας (θεωρία της αξίας). Να υπενθυμίσουμε εδώ ότι τη θέση αυτή ασπάζεται και ίδιος ο Μ. Foucault στις παραδόσεις του 1978-79 όταν αντιπαρατίθεται στα «φορμαλιστικά οικονομικά» του νεοφιλελευθερισμού (Foucault 2012:205, 207). Επομένως η εξατομίκευση του κοινωνικού σώματος δεν προκαλείται από την εξουσία, παρόλο που είναι η εξουσία με φορέα το κράτος που ως δευτεροβάθμια ιδεολογία

μετασχηματίζει τις κοινωνικο-οικονομικές μονάδες σε πολιτικο-νομικά υποκείμενα (πολίτες). Το άτομο ισχυρίζεται ο M. Foucault παράγεται ως στοιχειώδη κοινωνική μονάδα κατά την μετάβαση από την «ανιούσα» εξατομίκευση της φεουδαρχίας που περιορίζεται στην τάξη των ευγενών, στη «κατιούσα» εξατομίκευση ενός «πειθαρχικού καθεστώτος» (Φουκώ 1989:254, 255) όπου η εξουσία εξακτινώνεται και διαχέεται παράγοντας μονάδες σώματος. Εντούτοις την ίδια περίοδο εκδιπλώνεται μπροστά μας η μετάβαση από ένα σύστημα κοινωνικών σχέσεων που βασίζεται στην ανταλλακτική οικονομία και είναι αυτάρκες, σε ένα σύστημα που παράγει για την αγορά και βασίζεται στη μισθωτή εργασία και όπου όλα (γη, χρήμα, εργασία) έχουν εμπορευματοποιηθεί. Μάλλον εδώ πρέπει να αναζητήσουμε τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες συγκρότησης του ατόμου-υποκειμένου.

Μια τυποκρατική-υποκειμενική αντίληψη για το κράτος, -το κράτος ως δρών υποκείμενο- θα βγάλει απ' έξω το κράτος ως κοινωνική σχέση, επομένως και την εξουσία, γεγονός που παραβλέπει την κοινωνική ιστορία του σύγχρονου κράτους. Αν στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες χρειάζεται η παρέμβαση του πολιτικού στοιχείου για την απόσπαση του κοινωνικού υπερπροϊόντος, στις καπιταλιστικές κοινωνίες η απόσπαση γίνεται, μετά τη βία της πρωταρχικής συσσώρευσης, πάραυτα στη σφαίρα παραγωγής. Εκ των πραγμάτων η παρέμβαση του κράτους καθίσταται «περιττή», γεγονός που εμφανίζει το κράτος να εγκαθίσταται ως δημόσια παρουσία εκείθεν των οικονομικών σχέσεων (Γράβαρης 2008:136), αναλαμβάνοντας την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων. Εδώ ανάγεται (στην πρωταρχική συσσώρευση) εν μέρει η ταξικότητα του κράτους, καθώς και η οργανική του σχέση με τις ιδιοκτήτριες τάξεις (βλ. Bratsis 2008:197). Η σχέση αυτή δεν σημαίνει και ταύτιση επειδή αυτό θα μείωνε το βαθμό νομιμοποίησής του, πράγμα που θα περιόριζε τις παρεμβατικές τους λειτουργίες.

Αν λοιπόν οι ταξικές σχέσεις επιβάλλουν την εξουσία άμεσα σε ειδικούς χώρους (πτωχοκομεία, εργοστάσια, επιχειρήσεις κ.λπ.), όπου προσφέρεται και εκμισθώνεται η εργασιακή δύναμη (ικανότητα), την οποία μεθοδολογικά οφείλουμε να διαφοροποιούμε από την εργατική δύναμη, κάποιος που δεν μπορεί να είναι άλλος από το κράτος, -καθώς οι ιδιώτες και η αγορά απέτυχαν, όπως επιβεβαιώθηκε με το κραχ του '29-, οφείλει να πειθαρχήσει την εργατική δύναμη και τους φορείς της, δηλαδή τα άτομα, που αναπαράγονται έξω από τους χώρους εργασίας. Αν λοιπόν οι συνθήκες

εργασίας πειθαρχούν την εργασιακή δύναμη με μέσον την πείνα και τα συστήματα οργάνωσης της εργασίας (φορντισμός, τείλορισμός κ.λπ), το κράτος αναλαμβάνει τον έλεγχο και την διαχείριση των βιόκοσμων, όπου μεγαλώνει και αναπαράγεται η εργατική δύναμη (σχολείο, γειτονιά, πόλη, δημόσια υγεία, κοινωνική καταστολή, κοινωνική εργασία κ.ά.). Αν στο επίπεδο της καθημερινότητας η βιοπολιτική και κατ' επέκταση η εξουσία γίνεται το μέσον για την εξατομίκευση, την πειθάρχηση και την κανονικοποίηση της εργατικής δύναμης, στο συμβολικό-πολιτικό επίπεδο το κράτος συγκροτεί και συγκρατεί μέσα από την διαπαιδαγώγηση, την κοινωνικοποίηση, τις πολιτικές πρακτικές, όπως λόγου χάρη η ιδιότητα του πολίτη, τα απομονωμένα υποκείμενα. Επομένως το κράτος ως κοινωνική σχέση δεν βρίσκεται σε σχέση εξωτερικότητας έναντι άλλων τύπων εξουσιών, και της οικονομίας. Αυτό συναρθρώνεται, με τους αναγκαίους διαχωρισμούς λειτουργιών και ρόλων, οργανικά μαζί τους προσδίδοντας, ακόμη και σε σχέσεις που δεν είναι ταξικές, όπως λόγου χάρη οι σχέσεις κοινωνικής αναπαραγωγής (κοινωνική πολιτική, εκπαίδευση, υγεία κ.ά.) ταξική σημασία.

Εφόσον η εξατομίκευση του κοινωνικού σώματος έχει τις χωροχρονικές μήτρες του στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας, σε ένα σύστημα «ανοιχτών τάξεων» που χαρακτηρίζεται από την «ελεύθερη» κατανομή και τοποθέτηση των ατόμων, -αντίθετα απ' ότι συνέβαινε στο σύστημα των νομοκατεστημένων τάξεων της φεουδαρχίας-, στην ταξική δομή, το κράτος αναλαμβάνει να διαπλάσει, να εξειδικεύσει και να καθυποτάσσει τα άτομα με τέτοιο τρόπο ώστε αυτά να καταλαμβάνουν την μία ή την άλλη θέση με την οποία δεν είναι δεμένα από τη φύση τους ή την καταγωγή τους (Πουλαντζάς 1984:106). Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι το κράτος, ή, το εκπαιδευτικό σύστημα δύνανται, υπερβαίνοντας ουσιαστικά τις ταξικές σχέσεις (θέση και σχέση στο σύστημα παραγωγής), να τοποθετηθεί τα άτομα στην κοινωνική δομή, όπως σε ένα βαθμό υπαινίσσονται δομομαρξιστικές (Πουλαντζάς κ.ά.) και δομολειτουργιστικές προσεγγίσεις (Parsons κ.ά.). Προφανές είναι επίσης ότι η εξατομίκευση ως τόπος εξουσίας και τεχνολογία κατανομής των ατόμων στο χώρο και στο χρόνο, διαπλάθει, ανάλογα με την κοινωνική τάξη, διαφορετικούς τύπους σωματότητας. Αν για την εργατική τάξη το σώμα συνιστά ένα μέσον που ξοδεύεται, για την αστική τάξη αυτό αναδεικνύεται σε αυτοσκοπό προσλαμβάνοντας όλα τα πρόσημα ενός «ταξικού σώματος», όπως αναφέρει M. Foucault, με εμφανή την πρόθεση για διάκριση και αυτοβεβαίωση (βλ. Φουκώ 1982:154). Αντίθετα το σώμα της εργατικής τάξης θα

αποτελέσει από τον 18^ο αιώνα και μετά, όταν σχηματίζεται το αστικό προλεταριάτο, κυρίως μέσα από την μικρή οικογένεια και την σεξουαλικότητα, πρόσφορο πεδίο ελέγχου και ρύθμισης του πληθυσμού (Smart 1988: 203). Η «κατοικιδιοποίηση» του προλεταριάτου, δηλαδή η πρόσδεσή του στη μικρή οικογένεια, με πρότυπο την αστική, η εγκατάστασή του στις κατοικίες που έκτιζαν οι βιομήχανοι δίπλα στα εργοστάσια τόσο για να κρατήσουν το εργατικό προσωπικό,⁷ όσο και για να το πειθαρχήσουν στο χρόνο και στο χώρο της φάμπρικας (Treiber, Steinert 2005:54, 55), συνιστά ένα παράλληλο εγχείρημα που πάει χέρι με χέρι με τον έλεγχο του συλλογικού σώματος. Εντούτοις για να αναγνωρίσει η αστική τάξη πως και η εργατική τάξη έχει σώμα, υγεία, σεξουαλικότητα και παρόμοιες ανάγκες και επιθυμίες με τις δικές της, χρειάστηκαν οι κοινωνικές και ανθρωπογεωγραφικές ανακατατάξεις του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα αλλά και οι εργατικοί αγώνες. Μέχρι τότε κανείς δεν ενδιαφερόταν για την υγεία και τις ανάγκες των εργατικών στρωμάτων. «Λίγη σημασία είχε αν αυτοί οι άνθρωποι θα ζούσαν ή θα πέθαιναν, έτσι κι αλλιώς τούτο το πράγμα» γράφει ο M. Foucault «αναπαραγόταν από μόνο του» (Φουκώ 1982:156)

Η ανάδειξη του κορμιού και του σεξ σαφώς και συνδέεται με την ανάπτυξη και εδραίωση της αστικής ηγεμονίας τόσο έναντι της εργατικής τάξης όσο και έναντι της αριστοκρατίας που επέμενε στην καταγωγή του αίματος και στις επιγαμίες, πράγμα που απέκλειε την αστική τάξη (ό.π.:154, 155) πως μπορεί όμως να μην συνδέεται με την αναβάθμιση της αξίας του σώματος, θέση που αμφισβητεί ο M. Foucault,⁸ που έφερε μαζί του το σύστημα της μισθωτής εργασίας, εκτός αν θεωρήσουμε η πραγματικότητα είναι απότοκο των ιδεών, των παραστάσεων και των αντιλήψεων. Αν δεχτούμε δηλαδή μια βασική παραδοχή του στουκτουραλισμού σύμφωνα με την οποία η δομή της πραγματικότητας αντιστοιχεί στη δομή της σκέψης, επομένως εξετάζοντας τη σκέψη ακουμπάμε την πραγματικότητα. Εντούτοις το «καθεστώς αλήθειας» που μεσουρανούσε και επείχε θέση κυρίαρχου λόγου αυτή την εποχή ήταν αυτό της πολιτικής οικονομίας του A. Smith που διατείνεται ότι ο «Πλούτος των Εθνών» (1776)

⁷Την ίδια στεγαστική πολιτική ακολουθούσαν επίσης μεγάλες ελληνικές βιομηχανίες στο Λαύριο, στη Δραπετσώνα κ.α. για να συγκρατήσουν και να διασφαλίσουν την διαγενεακή αναπαραγωγή του εργατικού προσωπικού τους (βλ. και Μπελαβίλας 2012' Κερεστεντζή 2000).

⁸ «Η ανάδειξη του κορμιού» γράφει ο M. Foucault «πρέπει σαφώς να συνδεθεί με τη διαδικασία της ανάπτυξης και της εδραίωσης της αστικής ηγεμονίας : όχι όμως εξαιτίας της εμπορευματικής αξίας που είχε προσλάβει η εργασιακή δύναμη, αλλά εξαιτίας αυτού που μπορούσε να αντιπροσωπεύει πολιτικά, οικονομικά, καθώς και ιστορικά, για το παρόν και το μέλλον της μπουρζουαζίας, η «καλλιέργεια» του ίδιου της του σώματος» (Φουκώ 1982:155).

παράγεται αποκλειστικά και μόνο από την εργασία (Rubin1994:227). Δηλαδή η πολιτική οικονομία εμφανίζεται τη στιγμή που εμπεδώνεται ο βιομηχανικός καπιταλισμός και η μισθωτή εργασία (ό.π.: 197, 207), πρωτίστως η μανουφακτούρα και δευτερευόντως το εργοστάσιο, πράγμα που καταδεικνύει την αιτιακή σχέση της πραγματικότητας με την σκέψη.

Ούτε η παραγωγή του βιοπολιτικού σώματος, μπορεί να αποδοθεί, εφόσον δεν καταδειχτούν οι ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες που το κατέστησαν εφικτό, στη νεωτερικότητα και σε εγγενείς σ' αυτήν διεργασίες περίληψης και αποκλεισμού, όπως το θέτει ο G. Agamben, που μετατρέπουν τη βιοπολιτική ακόμη και σε θανατοπολιτική (στρατόπεδα συγκέντρωσης) (Agamben 2005:257, 258).⁹ Και αυτό γιατί η αναβάθμιση της αξίας του σώματος, η επένδυση σ' αυτό, η ομαλοποίησή του, δηλαδή η λειτουργική του ένταξη στη δομή της μισθωτής εργασίας, συνοδεύτηκε πάραυτα με την έκπτωσή του σε πράγμα, σε «γυμνή ζωή» (Homo Sacer). Επομένως η «πολιτικοποίηση της γυμνής ζωής» (ό.π.: 2005:21), δηλαδή η πραγματοποίηση του σώματος, η Verdinglichung, όπως λέει ο K. Marx, και μαζί η βιοπολιτική του κοινωνικού σώματος, συνιστούν, εφόσον κρατήσουμε την κυριαρχία μακριά από την οντολογία, τον κανόνα και όχι μια κατάσταση εξαίρεσης που έχει κανονικοποιηθεί. Η μετατροπή της εργασίας σε αφηρημένη, που μετριέται μόνο σε χρόνο και δύναμη (Arbeitsfähigkeit), αναφέρει ο M. Foucault ερμηνεύοντας τον K. Marx, «είναι μια εργασία ακρωτηριασμένη από κάθε ανθρώπινη της υπόσταση, από κάθε ποιοτική της μεταβλητή (...) ενώ η λογική του κεφαλαίου, δεν κρατά από την εργασία παρά τη δύναμη και το χρόνο» (Foucault 2012:205). Να λοιπόν ο Homo Sacer, απομυζημένος, αναλώσιμος, ακρωτηριασμένος. Τι κι αν και αυτός στις σφαίρα της εξουσίας εμφανίζεται ως υποκείμενο δικαίου ή, ως πολίτης;

Σε συνθήκες γενίκευσης της μισθωτοποίησης και διεύρυνσης της προλεταριακής κατάστασης, δηλαδή σε συνθήκες διευρυμένης πραγματοποίησης, είναι πολύ αμφίβολο αν ο μισθός μπορεί να αμβλύνει αυτή την ανθρωπολογική έκπτωση και τις διαλυτικές επιπτώσεις για το πρόσωπο και τον ψυχισμό του, πόσο μάλλον όταν αυτός αποζημιώνει το άτομο μόνο για την εργασιακή του ικανότητα. Η αναπαραγωγή του ατόμου, του

⁹ Ο ίδιος ο M. Foucault ανθίσταται στην άποψη που βλέπει μια γενεαλογική σχέση ανάμεσα στη νεωτερικότητα, τη βιοπολιτική/θανατοπολιτική και στο ολοκληρωτικό κράτος, όπως υποστηρίζεται σήμερα από τον G. Agamben (βλ. Foucault 2012:175).

προσώπου και του πληθυσμού που δεν εργάζεται (εργατική δύναμη, εφεδρικός βιομηχανικός στρατός) επιβάλλει, εκ των πραγμάτων, την παρέμβαση του κράτους (κοινωνικό κράτος). Φυσικά μαζί με την ευθύνη της αναπαραγωγής το κράτος αναλαμβάνει και την ποιοτική διάπλαση της εργατικής δύναμης, και των φορέων της, δηλαδή των ατόμων, χρησιμοποιώντας βιοπολιτικές τεχνικές και μεθόδους.

IV. Κοινωνικό κράτος και βιοπολιτική

Πριν εξετάσουμε ενδελεχώς τον ειδικό χαρακτήρα του κοινωνικού κράτους και τη σχέση του με την βιοπολιτική έχει σημασία να μείνουμε στην έννοια της βιοπολιτικής, όπως διατυπώθηκε από τον M. Foucault, και την αναλύσαμε παραπάνω, ώστε να διαφυλάξουμε την ευρετικότητα και την χρησιμότητά της ως μεθοδολογικής κατηγορίας. Η βιοεξουσία γενικότερα και η βιοπολιτική ειδικότερα έχει θετικό, παραγωγικό πρόσημο, επομένως δεν έχει καμία σχέση με την θανατοπολιτική, καθώς αυτή ως πρακτική αντιβαίνει την αρχή της πολιτικής οικονομίας που διέπει την διακυβερνησιακή λογική. Η αρχή αυτή που εμπεριέχει την απαίτηση ενός αυτοπεριορισμού της εξουσίας (Foucault 2012:290·Σενελλάρ 2012:297), ώστε να είναι εφικτή μια λελογισμένη διαχείριση της ζωής και σπάνιων πόρων, είναι ασύμβατη, λόγου χάρη, με την θανατοπολιτική των στρατοπέδων συγκέντρωσης.¹⁰ Πραγματικά αυτή η διακυβερνησιακή λογική διαπερνά το κοινωνικό κράτος όσον αφορά την παραγωγή και την αναπαραγωγή της ζωής. Άλλο ένα σημείο που πρέπει να προσέξουμε σε σχέση με την βιοπολιτική είναι η εμμένεια που της αποδίδεται, καθώς η εισχώρηση της κοινωνικής εξουσίας στους νόες και τα σώματα (Hardt, Negri 2002:49) έχει αναιρέσει οποιοδήποτε επίπεδο εξωτερικής διαμεσολάβησης. Αν ακολουθήσουμε τη συλλογιστική του A. Negri παύει να υφίσταται εξωτερικό σημείο αναφοράς, -στη δική μας εννοιολόγηση δεν υπάρχει σημαινόμενο-, και το επίπεδο της εμμένειας καθίσταται το μοναδικό, από το οποίο θα αναδυθούν σε τελική ανάλυση οι υβριδικές υποκειμενικότητες («νέες δυναμικότητες») (Hardt, Negri 2002:489 109). Εκ των πραγμάτων λοιπόν και εφόσον δεν υπάρχει κανένα «έξω» η βιοπολιτική ως «πολιτική της ζωής», ως ζωή, μπορεί να εναντιωθεί στις εγκαθιδρυμένες πρακτικές της βιοεξουσίας (βλ. Virno 2007:106·Lemke2008:84). Αν στον M. Foucault τα περιθώρια

¹⁰ Στην περίπτωση του ολοκληρωτικού κράτους δεν έχουμε, σύμφωνα με τον M. Foucault, ένταση της κρατικότητας αλλά μερική κατάργηση και απίσχναση του ίδιου του κράτους, προς όφελος του κόμματος (Foucault 2012:178, 179).

διαφυγής μετατοπίζονταν στην περιφέρεια της δομής, στις σποραδικές μοριακές αντιστάσεις, στους M. Hardt και A. Negri η ανθρωπολογική έξοδος που πυροδοτείται από την «πλησμονή της επιθυμίας» προσλαμβάνει τη μορφή του νομαδισμού και της αποσκίρτησης (Hardt, Negri 2002:49289, 291). Εδώ τα κοινωνικά υποκείμενα (εμφανής είναι η νειτσεική επίδραση) αναζητούνται στις εξωκοινωνικές εμπειρίες του νομαδισμού (νομάδες, νεοβάρβαροι) και του υβριδισμού (cyborg, μετασώματα κ.λπ.). Ωστόσο εμμενές προς το βιοπολιτικό πεδίο θα θεωρηθεί και το κοινωνικό κράτος, το οποίο ως «πειθαρχικό κράτος» διαχειρίστηκε σε μεγαλύτερο εύρος και βάθος τους κύκλους ζωής των πληθυσμών (ό.π.:330). Στη συγκεκριμένη συλλογιστική το κοινωνικό και πολιτισμικό κεκτημένο που ενυπάρχει στο κοινωνικό κράτος και έχει προκύψει από κοινωνικούς αγώνες, αξιολογείται επίσης ως βιοπολιτικό εργαλείο. Επομένως ο δρόμος προς την έξοδο περνάει μέσα από την απονομιμοποίηση αυτού του κεκτημένου και την αποδόμηση (κατεδάφιση) του κοινωνικού κράτους (ό.π.:489).

Ας έρθουμε όμως τώρα στη σχέση κοινωνικού κράτους και βιοπολιτικής. Σε μεγάλο βαθμό το κοινωνικό κράτος ταυτίστηκε με δύο λειτουργίες: α) την αναπαραγωγή του εργατικού πληθυσμού και την αναπαραγωγή του πληθυσμού που δεν εργάζεται («εφεδρικού στρατού εργασίας») και β) την νομιμοποίηση των σχέσεων εξουσίας (κυριαρχίας) (Gough 2008:97, 98,103). Και οι δύο λειτουργίες εντάσσονται οργανικά στις αντικυκλικές πολιτικές υπέρβασης της οικονομικής κρίσης (κεϋνσιανισμός). Η πρώτη λειτουργία αποσκοπούσε στην διάπλαση της εργασίας και είχε κυρίως ποιοτικά χαρακτηριστικά (κοινωνικοποίηση, κίνητρα, προσωπικότητα, συμπεριφορές, ειδικές ικανότητες), από τη μια, και ποσοτικά χαρακτηριστικά από την άλλη που αφορούσε την κοινωνική κατανάλωση (επιδόματα, υγεία, ασφάλιση, εργατικές κατοικίες κ.ά.). Κατ' αυτό τον τρόπο το κόστος αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης δεν θα μετακινιόνταν στους μισθούς, γεγονός που θα τους συμπαρέσυρε προς τα πάνω. Ο καθένας αντιλαμβάνεται πως η διάπλαση και η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης αναδεικνύεται σε πρόσφορο πεδίο εφαρμογής βιοπολιτικών τεχνολογιών, εφόσον αναγνωρίζαμε στη βιοπολιτική και κατ' επέκταση στην εξουσία μια προθετικότητα με αναφορά συγκεκριμένα συμφέροντα. Και αυτό γιατί η κοινωνική πολιτική (εργασιακές συνθήκες, κοινωνική ασφάλιση, οικογενειακή πολιτική κ.λπ.) αναδείχτηκε από πολύ νωρίς σε πεδίο αντιπαράθεσης του εργατικού κινήματος με το κεφάλαιο. Απόρροια μάλλον της συλλογικής δράσης είναι και η εισαγωγή, λόγου χάρη, συστημάτων κρατικής ασφάλισης. Ως γνωστόν η κοινωνική νομοθεσία του καγκελαρίου Bismark

στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στη Γερμανία (ασφάλιση υγείας, ασθενείας και γήρατος), δηλαδή η πολιτικοποίηση της ζωής και του θανάτου με όρους βιοπολιτικής, απέβλεπε πρωτίστως στον περιορισμό της επιρροής των Σοσιαλδημοκρατών στο εργατικό κίνημα (Sozialistengesetz 1878) (Fetscher 1999:66, 67). Αλλά και το Σχέδιο Beveridge στη Μεγάλη Βρετανία το 1946 για ένα καθολικό κοινωνικό κράτος, σχέδιο που είχε εκπονηθεί εν μέσω του Πολέμου, απέβλεπε πρωτίστως στην κινητοποίηση του πληθυσμού ενάντια στον Φασισμό και στην εξισορρόπηση των ζημιών και θυσιών που αυτός προκαλούσε. Προφανή είναι επίσης και τα συμφέροντα που εξυπηρετεί σήμερα η κατεδάφιση του κοινωνικού κράτους. Γίνεται σαφές, λοιπόν, ότι η κοινωνική πολιτική σ' αντίθεση με την βιοπολιτική, είναι προϊόν της εμπρόθεσμης δράσης κοινωνικών υποκειμένων και έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο, δηλαδή η κοινωνική πολιτική ως σημαίνον έχει σημαινόμενο. Η κοινωνική πολιτική, λοιπόν έρχεται και επιβάλλεται από τα πάνω. Αντίθετα η βιοεξουσία έρχεται «από τα κάτω», δεν αρθρώνεται ως «δυσιαδική» αντίθεση εξουσιαστών και εξουσιαζόμενων (Φουκώ 1978:117), και υπάρχει παντού (ό.π.:116). Κοντολογίς αυτή δεν μπορεί να αναλυθεί με όρους δράσης. Η εξαίρεση της εξουσίας από την ανάλυση της δράσης, δείχνει τη βιοπολιτική να εφαρμόζεται σε ένα κενό κοινωνικών σχέσεων ως αυτή να έχει απορρεύσει από τις εξωκοινωνικές-εξωιστορικές εμπειρίες, στο νιτσεικό υπόβαθρο πάντα, της «δίψας για γνώση» και της «βούλησης για δύναμη». Η ταύτιση εξουσίας και αντίστασης, πάλι, με την έννοια ότι «εκεί όπου υπάρχει εξουσία υπάρχει και αντίσταση» (ό.π.:85), επομένως η εξουσία είναι, όπως στον M. Weber, ζήτημα νομιμοποίησης και όχι επιβολής δεν βοηθάει ιδιαίτερα, πόσο μάλλον όταν και αυτή εξαιρείται από την ανάλυση δρώντων υποκειμένων. Στο βαθμό που η βιοπολιτική δεν συνοδεύεται από μια ανάλυση της κοινωνικής δράσης, θα λέγαμε και από μια θεωρία του υποκειμένου, -ο M. Foucault θα αξιολογούσε αυτή την κίνηση ως ανθρωπολογία ή, ως μεταφυσική του υποκειμένου-, έχουμε λόγου χάρη το παράδοξο, τα κοινωνικά δικαιώματα, ή τα αποεμπορευματοποιημένα δίκτυα του κοινωνικού κράτους, να θεωρηθούν εργαλεία που είτε υποκειμενικοποιούν, εγκλωβίζοντας τα άτομα σε ταυτότητες, είτε αντικειμενικοποιούν την εξουσία.¹¹ Φετιχοποιώντας μάλιστα την

¹¹Παρόλο που ο M. Foucault βλέπει τη ζωή να γίνεται αντικείμενο μεταμόρφωσης από τους βιοπολιτικούς σχεδιασμούς, αναγνωρίζει εντούτοις ότι αυτή μπορεί να «τους ξεγλιστράει συνέχεια», υπονοώντας μάλλον ότι εκεί που υπάρχει εξουσία υπάρχει και αντίσταση. Έτσι τα δικαιώματα μπορούν να θεωρηθούν, παρόλο που συνιστούν πρακτικές υποκειμενικοποίησης, δηλαδή «καταναγκασμού», - σύμφωνα με την φουκωϊκή εννοιολόγηση-, ως η πολιτική απάντηση της ζωής στο σύστημα που αναλάμβανε να την ελέγξει (Φουκώ 1978:177, 178).

αυτονομία οι M. Hardt και A. Negri θα αντιμετωπίσουν τον «εκδημοκρατισμό» της κοινωνίας που ανοίγει προς το μετανεωτερικό ως μετάβαση από την «πειθαρχική κοινωνία» στην «κοινωνία ελέγχου» (Hardt, Negri 2002:49· Angaben 2005:192). Εν γνώσει μας είναι ότι αυτά, αλλά και η κοινωνική πολιτική γενικότερα, συνέβαλαν στην ενσωμάτωση του εργατικού κινήματος στο υφιστάμενο σύστημα σχέσεων (ρεφορμισμός) και μ' αυτή την έννοια στη μορφή των «προνοιακών καθεστώτων» έχουμε μια αντικειμενοποίηση της εξουσίας, όσο και αν το εργατικό κίνημα διεύρυνε δυνατότητες δράσης και πρόσβασης σε πόρους. Εντούτοις αυτή η γνώση αποκτήθηκε επειδή η κοινωνική μας ανάλυση έλαβε υπόψη συμφέροντα (ταξικά), διακριτές κατηγορίες εξουσίας (βία, συναίνεση) και υποκείμενα δράσης όπως και εμπρόθετες μορφές δράσης.

Επομένως και παρά την περιγραφική της ικανότητα η βιοπολιτική χάνει σε εξηγητικό βάθος (βλ. και Dews 1984:92), αδυνατώντας να προσφέρει μια γενεαλογία της κοινωνικής πολιτικής, η οποία όπως παραπάνω είδαμε διακρίνεται από ταξικά συμφέροντα και ασύμμετρες σχέσεις. Αφού σταθμίσαμε τις αναλυτικές δυνατότητες της βιοπολιτικής πάνω στην κοινωνική πολιτική και κυρίως πάνω στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, ας εξετάσουμε τώρα τη βιοπολιτική σε σχέση με μια άλλη σημαντική λειτουργία της κοινωνικής πολιτικής που αφορά τη νομιμοποίηση των σχέσεων εξουσίας. Η προώθηση των αντικυκλικών πολιτικών του κράτους, σε συνάρτηση με την γενίκευση της μισθωτοποίησης έθετε εκ των πραγμάτων το ζήτημα της νομιμοποίησης των σχέσεων κυριαρχίας. Η πεμπτουσία αυτών των πολιτικών έγκειτο πρωτίστως στη χωροχρονική μετάθεση της κρίσης υπερσυσσώρευσης, όπου υπάρχουν και αργούν πλεονάσματα κεφαλαίου και εργασίας, προς την κατανάλωση ή, τις κοινωνικές δαπάνες, ώστε αφού απορροφηθούν τα πλεονάσματα, το υπερσυσσωρευμένο κεφάλαιο να επανέλθει στο πεδίο της άμεσης παραγωγής και κατανάλωσης (πρωταρχικό κύκλωμα) (βλ. και Χαρβεϊ 2006:122, 123). Σε μεγάλο βαθμό η ανάπτυξη των κοινωνικών υποδομών, όπως είδαμε παραπάνω, συνεισφέρουν άμεσα στην παραγωγή (ποιοτική και ποσοτική διάπλαση της εργασίας). Επομένως οι κοινωνικές υποδομές συγκροτούν μαζί με τις προνοιακές πολιτικές άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων (υποστήριξη της οικογένειας, στεγαστική πολιτική, φροντίδα υγείας, εκπαίδευση, πολιτιστικές υποδομές κ.λπ.) ένα εγχείρημα διεύρυνσης της κοινωνικής συναίνεσης. Όπως είναι γνωστό το φορντικό-κεϋνσιανό κράτος (ή «φορντικό καθεστώς συσσώρευσης») θεωρήθηκε προϊόν της «συναίνεσης» του

κεφαλαίου με την εργασία. Εντούτοις μια βιοπολιτική ανάγνωση αυτών των αντικυκλικών πολιτικών θα ερμηνεύσει το όλο εγχείρημα ως αντικειμενοποίηση της εξουσίας. Κατά κάποιο τρόπο οι πρακτικές ολοποίησης του κοινωνικού σώματος που αφορούν για αυτονόητους λόγους το κοινωνικό κράτος, σηματοδοτούν τη μετάβαση από το «εδαφικό κράτος» με τις υποκειμενικές πρακτικές εξατομίκευσης στο «κράτος πληθυσμού» (M. Foucault) (Agamben 2005:20). Οι οποιεσδήποτε τριβές που θα προκληθούν στην εκδίπλωση αυτού του εξουσιαστικού εγχειρήματος, που καθιστά ουσιαστικά τη ζωή κέντρο της κρατικών πολιτικών (βιοπολιτική) θα ερμηνευτούν μάλλον ως αντιστάσεις, ζήτημα στο οποίο παρακάτω θα επανέλθουμε. Αυτό που εδώ παρατηρούμε είναι: α) ότι το κράτος, μετατρέπεται από «εξωτερικό» στοιχείο, από στοιχείο της «υπερδομής» ως προς την οικονομία (βλ. Φουκώ 1978:117), σε εγγενές στοιχείο της, «συγχωνεύεται» μ' αυτήν (βλ. κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός), και β) ότι οι πολιτικές αυτές εκπορεύονται από ένα κέντρο (κράτος, κεφάλαιο) και έχουν κατεύθυνση, έρχονται δηλαδή από τα πάνω, και όχι από τα κάτω, όπως ισχυρίζεται ο M. Foucault, καθώς ασκούνται πρωτίστως πάνω στα εργατικά και λαϊκά στρώματα. Κανένας δεν θα πρέπει να εκπλήσσεται λοιπόν αν το παρεμβατικό κράτος στην ιστορική εξέλιξη αυτού του εγχειρήματος επιχείρησε να προκαταλάβει και να ελέγξει, όπως μας λέει ο ίδιος ο M. Foucault, εναλλακτικές μορφές δράσης ατόμων και ομάδων (Foucault 1999: 193). Το γεγονός αυτό δείχνει πως τα άτομα, κάθε άλλο παρά συνιστούν απλά και μόνο πρακτικές και παθητικούς φορείς των δομών όπως διατείνεται ο στρουκτουραλισμός αλλά και ο δομολειτουργισμός.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως το κοινωνικό κράτος αναλαμβάνοντας την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, πολιτικοποίησε στο έπακρο τη ζωή εγκαθιδρύοντας μια κυβερνητική της ζωής και των συνυφασμένων μ' αυτήν ρίσκων. Εκ των πραγμάτων λοιπόν τόσο οι επιθυμίες, όσο και οι ανάγκες αλλά και η ικανοποίηση τους ορίστηκαν, όχι με τοπικούς αλλά με καθολικούς όρους. Εξάλλου τόσο οι επιθυμίες και οι ανάγκες των εργατικών και λαϊκών στρωμάτων, που ήταν το αντικείμενο του κοινωνικού κράτους, καθώς και το βιωματικό τους απόθεμα, όσο και οι τρόποι αντιμετώπισής τους, μάλλον συγκλίνουν, καθώς απορρέουν από τα ίδια προβλήματα. Οι τεχνικές ομαλοποίησης, οι ταξινομήσεις και οι κατηγοριοποιήσεις που εγγράφονται στο κοινωνικό σώμα, αφορούν πρωτίστως το σώμα αυτών των στρωμάτων. Η ένταση της καταστολής, όπως αναφέρει πάλι ο M. Foucault με αφορμή τον εκσεξουαλισμό του

κοινωνικού σώματος (19^{ος} αιώνας), είναι ευθέως ανάλογη της κοινωνικής τάξης (Φουκώ 1982:159).

Βεβαίως και έχει σημασία ο τρόπος παραγωγής των εννοιών με τις οποίες γίνεται η καταγραφή και η ανάδειξη των προβλημάτων από το κοινωνικό κράτος. Ο παραδοσιακός κόσμος του κοινωνικού κράτους οικιζόταν, λόγου χάρη, από άφυλα αντικείμενα και υποκείμενα ανάλυσης ενώ οι γυναίκες αντιμετωπίζονταν πρωτίστως ως χρήστες και προμηθευτές και όχι ως διαμορφωτές προνοιακών υπηρεσιών (Lister 2007:44, 52). Το γεγονός αυτό σε συνάρτηση με την ταξική κατάσταση των γυναικών αύξησε την εξάρτησή τους από το κράτος. Η ίδια, πάλι, ταξική θέση του συζύγου (ως σχέση με το κεφάλαιο και ως σχέση με τη γυναίκα) κρατάει στο πλαίσιο μιας «φεουδαλικής εκμετάλλευσης» (Wright 1985:128-130)¹² που για ευνόητους λόγους καθαγιάζεται από το κοινωνικό κράτος τη γυναίκα στο σπίτι ή, την σπρώχνει σε αμειβόμενες εργασίες εκτός σπιτιού, ας πούμε χαμηλού κύρους, που είναι όμως συνέχεια της οικιακής εργασίας (πρόνοια, φροντίδα, καθαριότητα κ.λπ.) (Lister 2007:52). Και αυτό αφορά περισσότερο τις γυναίκες από τα εργατικά και λαϊκά στρώματα και τις μετανάστριες. Εντούτοις εδώ οι θέσεις είναι ταξικά διαμεσολαβημένες και κάθε άλλο παρά μπορούμε να εκλάβουμε την «τάξη» ως ισοδύναμη της «καταπίεσης» και της εξουσίας (Wright 1985). Η «τάξη» για να διατηρήσει την αναλυτική της δύναμη πρέπει να ορίζεται ως ισοδύναμη της «εκμετάλλευσης». Θέλουμε να πούμε πως το κοινωνικό ζήτημα οφείλει να ορίζεται πρωταρχικά με καθολικούς όρους. Να ξεκινά δηλαδή από την γενική κατάσταση του πληθυσμού (βασικές ανάγκες). Με αυτή την έννοια τα προβλήματα είναι σε μεγάλο βαθμό κοινά για ολόκληρο τον πληθυσμό. Επομένως και οι λύσεις τους είναι κοινές. Λογικό είναι, αντίθετα από την έμφαση που δίνει ο M. Foucault στο ειδικό, το τοπικό, το αποσπασματικό (βλ. Rabinow 1986), το κοινωνικό κράτος να ξεκινάει από καθολικές αρχές.

IV. 1. Βιοπολιτική και φιλελευθερισμός κατά του κοινωνικού κράτους

¹² Εξαιτίας των διακρίσεων οι γυναίκες στερούνται το πλήρες δικαίωμα πάνω την εργατική τους δύναμη, παρόλο που αυτή δεν περιέρχεται στους άντρες (φεουδαλική εκμετάλλευση) (Wright 1985: 126 κ.ε.).

Είναι σχεδόν δεδομένη η ιδεολογική συγγένεια ανάμεσα στον φιλελευθερισμό και τον αναρχισμό (ατομιστικός), καθώς και οι δύο βλέπουν ως κύριος φορέα δράσης το άτομο. Ως γνωστόν το ζήτημα αυτό θεωρητικοποιείται από τον M. Weber (μεθοδολογικός ατομισμός). Η ελευθερία, η αυτονομία του ατόμου αλλά και η ατομική ιδιοκτησία αποτελούν συγκροτητικά στοιχεία τόσο της φιλελεύθερης κοινωνικής θεώρησης για την κοινωνία όσο και της αναρχικής (Proudhon, Stirner, Murray κ.ά) (βλ. Guétin 1980:8, 15, 17). Ως κύριος αντίπαλος και στις δύο θεωρήσεις εμφανίζεται το κράτος που «συνθλίβει» τις ατομικές ελευθερίες του ατόμου (ατομική πρωτοβουλία, ατομική ιδιοκτησία κ.λπ), πόσο μάλλον όταν ο κρατικός παρεμβατισμός, κυρίως του κοινωνικού κράτους (welfare state), περιορίζει τις ατομικές επιλογές προς όφελος «συλλογικών» (βλ. συλλογική κατανάλωση). Είναι προφανές ότι η παραγωγή και προσφορά βασικών αγαθών εκτός αγοράς (δημόσια αγαθά), στα αποεμπορευματοποιημένα συστήματα τους κράτους, αντιβαίνει την αξιωματική θέση του φιλελευθερισμού για την αγορά. Προφανές είναι επίσης ότι η αναδιανεμητική λειτουργία του κράτους πρόνοιας αντιβαίνει την «αυθόρμητη τάξη» της αγοράς (spontaneous order) (F. v. Hayek). Εδώ εδράζεται ο αντικρατισμός και των δύο με τον φιλελευθερισμό να επιφυλάσσει στο κράτος το ρόλο του νυχτοφύλακα και στον αναρχισμό, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, να υιοθετεί μια «απολίτικη» στάση έναντι του κράτους, ώστε να αποφευχθεί η γραφειοκρατικοποίηση της εργατικής εκπροσώπησης. Στην παράδοση του επαναστατικού συνδικαλισμού (G. Sorel) αλλά και του αναρχοσυνδικαλισμού η πολιτική οργάνωση αντιμετωπίζεται με καχυποψία και περιφρόνηση. Αντίθετα δίνεται έμφαση στο άμεσο βίωμα του εργοστασίου και στην συνδικαλιστική-σωματειακή οργάνωση της κοινωνίας. Το γεγονός αυτό αποπολιτικοποιεί τη συνδικαλιστική δράση μυθοποιώντας την Γενική Απεργία. Η ταξική πάλη μετατρέπεται αποκλειστικά σε οικονομική πάλη (βλ. Πουλαντζάς 2006):164, 202) ανοίγοντας τον δρόμο στον κορπορατισμό. Η έμφαση στην ατομική δράση σε συνάρτηση με το πεπερασμένο της (φιλελευθερισμός, ατομιστικός αναρχισμός κ.ά.) μαζί με την απαξίωση της πολιτικής πράξης (αναρχισμός), καθιστά όπως είναι προφανές μάταιη την πολιτική δράση.

Έχοντας αυτά υπόψη μπορούμε τώρα με σαφέστερο τρόπο να προσεγγίσουμε το πολιτικό πρόταγμα της βιοπολιτικής, όταν μαζί με τον φιλελευθερισμό, στρέφεται κατά του κοινωνικού κράτους. Κατά κάποιο τρόπο η κριτική του κοινωνικού κράτους με όρους βιοεξουσίας φέρνει τη βιοπολιτική κοντά στην αντίστοιχη του

φιλελευθερισμού¹³ στο κοινωνικό κράτος. Ως γνωστόν ήταν ο ίδιος ο F. v. Hayek που στην αντιπαράθεσή του με τον J. M. Keynes θεωρούσε πως ο κολλεκτιβισμός του κοινωνικού κράτους (σχεδιασμός, συλλογική κατανάλωση) υπέσκαπτε τη θέση της αγοράς και τις ελευθερίες του ατόμου. Βεβαίως εμείς, ανεξάρτητα από την αξιοπιστία αυτής της θέσης, μπορούμε να σκεφτούμε ποια κοινωνικά στρώματα θα ήταν επιφυλακτικά έναντι της συλλογικής κατανάλωσης του κράτους πρόνοιας. Αν συμφωνήσουμε με τον P. Bourdieu (Bourdieu 2002: 98, 144) ότι οι πρακτικές κατανάλωσης λειτουργούν και ως πρακτικές διάκρισης, αντιλαμβανόμαστε ότι η συλλογική κατανάλωση του κοινωνικού κράτους, καθώς αποβλέπει στην ικανοποίηση καθολικών αναγκών, δεν επιτρέπει να λειτουργήσει η κατανάλωση ως πεδίο κοινωνικής διαφοροποίησης, όπως το θέτει μεταξύ άλλων και ο M. Weber, στη βάση ξεχωριστών τρόπων ζωής και ατομικών επιθυμιών («κλειστές ομάδες»). Αν, σε μεγάλο βαθμό, πάλι, οι υλικές ανάγκες των εργατικών και λαϊκών στρωμάτων μπορούν να καλύπτονται από το κοινωνικό κράτος, τα νέα μεσαία στρώματα δίνοντας έμφαση σε «μεταϋλιστικές» αξίες και ανάγκες (αυτοπραγμάτωση, αυτονομία, αυτοπροσδιορισμός) αισθάνονται την παρέμβαση του κοινωνικού κράτους στους κοινωνικούς και βιωματικούς κόσμους ως απειλή. Εφόσον μάλιστα δεχτούμε τη θέση του J. Habermas, πως οι κοινωνικές συγκρούσεις σήμερα δεν τροφοδοτούνται από προβλήματα διανομής, όπου παραδοσιακά ενεργοποιείται το κοινωνικό κράτος, αλλά από ζητήματα που έχουν να κάνουν με την «γραμματική τρόπων ζωής» (Habermas 1981:512), αναδεικνύεται ως διακύβευμα η προάσπιση αυτόνομων τρόπων ζωής που απειλούνται από το κράτος. Ασφαλώς και η παρέμβαση του κοινωνικού κράτους στη σφαίρα της κοινωνικής αναπαραγωγής, διεμβόλισε βιόκοσμους και εξώθησε στην πολιτικοποίηση της ζωής, επιβάλλοντας στους «πελάτες» του, όπως αναφέρει ο Z. Bauman μια «ανηλικότητα» (infantilization) που σε συνάρτηση με το πυκνό δίκτυο ελέγχου και επιτήρησης, περιόρισε σημαντικά τη δυνατότητα των ατόμων να αποφασίζουν αυτόνομα (Bauman 1990:24). Παρόλα αυτά, όπως είδαμε και παραπάνω, αποκλειστικό αντικείμενο του κοινωνικού κράτους, με εξαίρεση προνοιακά καθεστώτα με καθολική βάση που απευθύνονταν και στα μεσαία στρώματα (σκανδιναβικό-σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο) (βλ. Esping-Andersen 2006), ήταν ανέκαθεν η εργατική

¹³ Σύμφωνα με τον M. Foucault ο νεοφιλελευθερισμός χαρακτηρίζεται από μια πρώτη μετάθεση από την ανταλλαγή στον ανταγωνισμό ως αρχή της αγοράς ενώ αντικαθιστά την ισοδυναμία αγαθών (όπου όλοι βγαίνουν ωφελημένοι), από την ανισότητα (Foucault 2012: 124,125).

τάξη. Μάλιστα το New Deal, που παρήγαγε σύμφωνα με τους M. Hardt και A. Negri την «υψηλότερη μορφή πειθαρχικής διακυβέρνησης» (Hardt, Negri 2002:49) υποστηρίζονταν τόσο από την εργατική τάξη όσο και από τα μεσαία στρώματα αλλά και κύκλους διανοουμένων (βλ. και Ρότρυ 2000:57, 61, 67). Επομένως αν τα μεσαία στρώματα αντιμετωπίζουν το κοινωνικό κράτος ως απειλή για την ιδιωτική τους σφαίρα, η οποία ειρήσθω εν παρόδω, χρειάζεται πολιτισμικό και γλωσσικό κεφάλαιο για να αρθρωθεί, και ως περιορισμός της αυτονομίας τους, είναι ένα ζήτημα, δεν είναι όμως το πρώτο πρόβλημα της κοινωνίας (Αλεξίου 2007:52, 53, 54). Να όμως που η εναντίωση στο κοινωνικό κράτος, νομιμοποίησε πολιτικές αποδόμησής του και μαζί το αίτημα για «λιγότερο κράτος».

Ωστόσο εκεί που αποκαθίσταται μια μεγαλύτερη σύγκληση ανάμεσα στον φιλελευθερισμό και την βιοπολιτική και έχει, ανεξάρτητα ας πούμε από τις επιστημολογικές καταβολές, άμεσες πολιτικές προεκτάσεις όσον αφορά την αμφισβήτηση του κοινωνικού κράτους, είναι το πώς αντιλαμβάνονται την κοινωνία. Ως γνωστόν ο φιλελευθερισμός έχοντας στον αξιακό του πυρήνα τα συμφέροντα και τις ελευθερίες του ατόμου, όπως αυτά πραγματώνονται στην αγορά, ορίζει τον κοινωνικό δεσμό ανταγωνιστικά-συγκρουσιακά. Ουσιαστικά προτείνει, και αυτό συμβαίνει περισσότερο με τον νεοφιλελευθερισμό που αντικαθιστά την ανταλλαγή με τον ανταγωνισμό (Foucault 2012:124), η κοινωνία να λειτουργήσει, -περιορίζοντας το κράτος στο ρόλο του νυχτοφύλακα-, όπως η αγορά. Ορίζοντας τώρα η βιοπολιτική τον κοινωνικό δεσμό εξουσιαστικά με την έννοια ότι η εξουσία έχει διαχυθεί παντού, έχει αποκεντρωθεί ενώ έχει επέλθει γι' αυτόν ακριβώς το λόγο και η μοριοποίηση της αντίστασης, αντιλαμβάνεται την κοινωνία ως πεδίο αέναων συγκρούσεων, χωρίς ουσιαστική προοπτική εξόδου. Οι μοριακές αντιστάσεις για τις εξειδικευμένες μάχες θυμίζουν κλεφτοπόλεμο και φαίνεται να προσομοιάζουν περισσότερο στον ενικό και κινηματικό τρόπο δράσης των νέων μεσαίων στρωμάτων (Αλεξίου 2013:13). Αν λοιπόν ο φιλελευθερισμός βλέπει την κοινωνία ως άθροισμα ατόμων, η βιοπολιτική την αντιλαμβάνεται ως άθροισμα εξουσιαστικών σχέσεων. Και στις δύο περιπτώσεις αυτό που φαντάζει ως δύσκολο αν όχι απίθανο είναι το πώς, σε αυτές τις συγκρουσιακές συνθήκες θα δομηθούν, -δεδομένου του αντιουμανισμού του στρουκτουραλισμού και της βιοπολιτικής («διαδικασία χωρίς υποκείμενο») και του αντικολλεκτιβισμού του μεθοδολογικού ατομισμού-, κοινωνικά υποκείμενα. Μολαταύτα, αν λάβει κανείς υπόψη τη μεταθεωρητική μήτρα της βιοπολιτικής που

εγγράφεται μάλλον σε έναν μεταμοντέρνο ή, μεταδομικό αναρχισμό, θα εντοπίσει μεγαλύτερες ομοιότητες με τον φιλελευθερισμό και ακόμη μεγαλύτερες με τον αναχοφιλελευθερισμό του R. Nozick. Εντούτοις ο αντιουτοπισμός,¹⁴της φουκωϊκής προσέγγισης στην οποία εγγράφεται η βιοπολιτική είτε ως παράδειγμα είτε ως μεθοδολογική κατηγορία, μετατρέπεται σε αντίθεση με τον φιλελευθερισμό ή, τον κλασσικό αναρχισμό, που διαθέτουν μια κοινωνιολογική ανάλυση της εξουσίας αλλά και μια θεωρία της δράσης, σε πεσιμιστικό αναρχισμό ή, σε ένα σύγχρονο μηδενισμό. Στο βαθμό μάλιστα που δεν υπάρχει κανένα έξω, -τόσο εξαιτίας της διάχυσης της εργασίας στην κοινωνία («κοινωνία εργοστάσιο») όσο και εξαιτίας της διάχυσης της εξουσίας παντού («Πανοπτικό») (βλ. Hardt, Negri 2002:285,400)-, και τα πράγματα προσεγγίζονται στο επίπεδο της «εμμένειας», με το κοινωνικό κράτος (ως «πειθαρχική διακυβέρνηση») (ό.π.:328) να ελέγχει όλα τα περάσματα, η «έξοδος» θα προσλάβει μάλλον ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά. Αν στον M. Foucault τα περιθώρια διαφυγής μετατοπίζονταν στην περιφέρεια της δομής, στις σποραδικές μοριακές αντιστάσεις, στους M. Hardt και A.Negri η «ανθρωπολογική έξοδος» (ό.π.:294) που πυροδοτείται από την «πλησμονή της επιθυμίας» που δεν διαμεσολαβείται όμως κοινωνικά, προσλαμβάνει τη μορφή ενός πολιτικού βιταλισμού (νομαδισμός, φυλετισμός) (ό.π.:49289, 291). Εδώ τα κοινωνικά υποκείμενα («πλήθος», «νεοβάρβαροι» κ.ά.) αναζητούνται στις εξωκοινωνικές εμπειρίες του υβριδισμού και του νομαδισμού. Και αυτά στο διάβα τους ως «φορείς της ζωής», ως φορείς της ζωντανής, παραγωγικής εργασίας θα διαρρήξουν μάλλον τον βιοπολιτικό ιστό του κοινωνικού κράτους που υποβαστάζει την «Αυτοκρατορία» (Empire). Ενδεχομένως η αποδόμηση του κοινωνικού κράτους να διευρύνει την αυτονομία των μεσαίων στρωμάτων, εφόσον όμως καταργηθούν τα αποεμπορευματοποιημένα συστήματα κοινωνικής πολιτικής, όπου τα βασικά αγαθά προσφέρονται ως δημόσια αγαθά, εμπορευματοποιείται πλήρως ο κοινωνικός δεσμός και η κοινωνία λειτουργεί πλέον ως αγορά. Από εκεί και μετά ο δρόμος είναι ανοιχτός για σοσιαλδαρβινιστικές λύσεις του κοινωνικού ζητήματος.

Συμπέρασμα

¹⁴ Αντίθετα η μετα-ουτοπία του R. Nozick αντιμετωπίζει τα άτομα ως «συγγραφείς της ζωής τους» ενώ διασφαλίζει το πλαίσιο για την απρόσκοπτη ανάπτυξη των «προσωπικών ουτοπιών») (βλ. και Harvey 2007).

Παρόλο που η βιοπολιτική ως αναλυτική κατηγορία περιγράφει με παραστατικό τρόπο τα «τριχοειδή αγγεία της εξουσίας» συμβάλλοντας έτσι άμεσα στην ανάλυση συστημάτων κοινωνικής πολιτικής (από τους Νόμους για τους Φτωχούς μέχρι την εμπέδωση του κοινωνικού κράτους και την αποδόμησή του), αδυνατεί εντούτοις να συμβάλλει σε μια ιστορικοποίηση της κοινωνικής πολιτικής. Και αυτό γιατί τόσο η βιοπολιτική (όσο η βιοεξουσία) εξελίσσονται «γενεαλογικά» σε ένα κενό κοινωνικών σχέσεων, χωρίς κέντρο εξουσίας (κράτος, κεφάλαιο κ.λπ.), χωρίς δρώντα υποκείμενα (ατομικά και κοινωνικά) και χωρίς κοινωνικό διακύβευμα (συμφέροντα, αντιθέσεις κ.λπ.). Στο βαθμό μάλιστα που η βιοπολιτική αναδεικνύει ως σημείο κριτικής στο κοινωνικό κράτος την αυτονομία, τον αυτοπροσδιορισμό (διάκριση), -συγκροτητικά στοιχεία υποκειμενοποίησης των μεσαίων αστικών στρωμάτων-, αυτή χάνει και την οποιαδήποτε ευρετικότητα της, συντασσόμενη ουσιαστικά με την κριτική του φιλελευθερισμού στο κοινωνικό κράτος. Επομένως κανείς δεν θα πρέπει να εκπλήσσεται αν αυτή η κριτική στο κράτος πρόνοιας από τα «αριστερά» νομιμοποίησε πολιτικές «αποκέντρωσης» (συρρίκνωση, «αποασυλοποίηση», ανάδειξη των «τοπικών κοινωνιών» κ.ο.κ.) των προνοιακών δομών, και πρακτικές, -«καλές πρακτικές» σύμφωνα με την εννοιολόγηση των ευρωπαϊκών προγραμμάτων-, εμπορευματοποίησης-ιδιωτικοποίησης του κοινωνικού δεσμού (ΜΚΟ, «εθελοντικές οργανώσεις» κ.λπ.), εγχειρήματα που είναι όμως μέσα στη λογική του «λιγότερου κράτους» που ζητούσε ανέκαθεν ο φιλελευθερισμός.

Βιβλιογραφία

- Agamben, G. (2005), *Homo Sacer. Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Αθήνα: Scripta.
- Αλεξίου, Θ. (2013), «Η ταξική διάσταση της κοινωνικής δράσης : ταξική (συλλογική) δράση και κινηματική (αθροιστική) βάση», *Μαρξιστική Επιθεώρηση PRAXIS* 4, σσ. 9-25.
- Αλεξίου, Θ. (2007), «Νέα μεσαία στρώματα και κράτος πρόνοιας: Από τη συναίνεση στη διένεξη», *Σύγχρονα Θέματα* 96, σσ. 47-58.
- Bourdieu, P. (2002), *Η διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Bratsis, P. (2008), «Ο Νίκος Πουλαντζάς και η οντολογική θέση του κράτους», στο Μ. Αγγελίδης, Σ. Δημητρίου, Α. Λαβράνου (επιμ.), *Θεωρία, αξίες και κριτική. Αφιέρωμα στον Κοσμά Ψυχοπαίδη*, Αθήνα: Πόλις-Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.
- Burns, E. (χ.χ.), *Ευρωπαϊκή Ιστορία. Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Carnoy, M.(1990), *Κράτος και πολιτική θεωρία*, Αθήνα: Οδυσσέας.

- Clarke, S. (2013), «Ο μαρξισμός, η κοινωνιολογία και η θεωρία του κράτους στον Πουλαντζά», *Μαρξιστική Επιθεώρηση PRAXIS* 4, σσ.26-74.
- Dörner, K. (1995), *Bürger und Irre. Zur Sozialgeschichte und Wissenschaftssoziologie der Psychiatrie*, Hamburg:EVA.
- Dreyfus, H. L., P. Rabinow (1982), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutic (with an Afterword by Michel Foucault)*, Chicago: University of Chicago Press.
- Dews, P. (1984), “Power and Subjectivity in Foucault”, *New Left Review* 144, σσ.72-95.
- Esping-Andersen, C. (2006), *Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού της εφημερίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Guérin, D. (1980), *Anarchismus. Begriff und Praxis*, Frankfurt:Suhrkamp.
- Gough, J. (2008), *Η πολιτική οικονομία του κοινωνικού κράτους*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Γράβαρης, D. (2008), «Πολιτική (και) οικονομία. Η γενεαλογία μιας σχέσης», στο Μ. Αγγελίδης, Σ. Δημητρίου, Α. Λαβράνου (επιμ.), *Θεωρία, αξίες και κριτική. Αφιέρωμα στον Κοσμά Ψυχοπαίδη*, Αθήνα: Πόλις-Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.
- Fetscher, I. (1999), “Der soziale Staat”, *Der Spiegel* 27, 1999.
- Foucault, M. (2012), *Η γέννηση της βιοπολιτικής. Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1978-1979)*, Αθήνα: Πλέθρον.
- Foucault, M. (1999), “Wie wird Macht ausgeübt?” στο J. Engelmann (ed.), *Michel Foucault. Botschaften der Macht. Der Foucault-Reader. Diskurs und Medien*, Stuttgart: DVA.
- Φουκώ, Μ. (1989), *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.
- Foucault, M. (1987), *Η αρχαιολογία της γνώσης*, Αθήνα: Εξάντας.
- Φουκώ, Μ. (1987), *Εξουσία, γνώση και ηθική*, Αθήνα: Ύψιλον.
- Foucault, M. (1987), “The Ethic of Care for the Self as a Practice of Freedom” στο J. Bernauer and D. Rasmussen (eds), *The Final Foucault*, Cambridge, Massachusetts:MIT Press.
- Φουκώ, Μ. (1978), *Ιστορία της σεξουαλικότητας. Η δίψα της γνώσης*, τομ. 1, Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.
- Habermas, J. (1993), *Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Φουκώ, Μ. (1982), *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, τομ. 1, η δίψα της γνώσης, Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.
- Harvey, D. (2007), *Νεοφιλελευθερισμός: Ιστορία και παρόν*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Hobsbawm E.J. (1998), *Η εποχή του κεφαλαίου (1848-1875)*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Howarth, D. (2008), *Η έννοια του λόγου*, Αθήνα: Πολύτροπον.
- Κερεστεντζή, Σ. (2000), «Η Εργατική Κατοικία κατά τον Πρώτο Αιώνα της Εκβιομηχάνισης στη Δυτική Ευρώπη: Η Περίπτωση της Γερμανίας», *Τεχνικά Χρονικά* 1-2, σσ. 31-43.
- Leary, D. E. (1976), “Michael Foucault, an Historian of the Sciences Humaines”, *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 12, σσ.286-93.
- Lemke, Th. (2008), *Gouvernementalität und Biopolitik*, Wiesbaden: VS.
- Lister, R. (1997), «Το φύλο και η Ανάλυση της Κοινωνικής Πολιτικής», στο G. Lewis, S. Gewirtz & J. Clarke (επιμ.), *Κοινωνική Πολιτική. Μια άλλη προσέγγιση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Macherey, P. (2012), *Από τον Κανγκιλέμ στον Φουκώ. Η δύναμη των κανόνων*, Αθήνα: Εκδ. Πλέθρον.

- Medich, H. (2011) “Anfänge und Voraussetzungen des organisierten Kapitalismus in Großbritannien 1873-1914” στο H.A. Winkler (επιμ.), *Organisierte Kapitalismus. Voraussetzungen und Anfängen*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Merquior, J. G. (2002), *Foucault*, Αθήνα: Εκδόσεις Παττάκη.
- Moorris, L. (1994), *Dangerous Classes: The Underclass and Social Citizenship*, London: Routledge.
- Μπελαβίλας, Ν. (2012) «Οι πρώτοι οικισμοί εργατών στην Ελλάδα. Λάυριο, Δραπετσώνα, Ελευσίνα», courses.arch.ntua.gr/fsr/.../Ergatikoi_Oikismoι_Dec_2012_N_Belavilas.p... (πρόσβαση 19-9-2015).
- Negri, T., Lazzarato, M., Virno, P. (1998), *Umherschweifende Produzenten. Immaterielle Arbeit und Subversion*, Berlin: ID-Verlag.
- Πολάννι, Κ. (2001), *Ο Μεγάλος μετασχηματισμός. Οι κοινωνικές και πολιτικές απαρχές του καιρού μας*, Θεσσαλονίκη: Νησίδες
- Πουλαντζάς, Ν. (2006), *Φασισμός και Δικτατορία. Η Τρίτη Διεθνής αντιμέτωπη με τον φασισμό*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς-Θεμέλιο.
- Rabinow, R. (1986), *The Foucault Reader*, Harmondsworth: Penguin.
- Ρότρυ, Ρ. (2000), *Η αριστερή σκέψη στην Αμερική του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Πόλις.
- Rubin, I. (1994), *Ιστορία οικονομικών θεωριών*, Αθήνα: Κριτική.
- Σενελλάρ, Μ. (2012), «Τοποθέτηση του μαθήματος», στο Μ. Foucault, *Η γέννηση της βιοπολιτικής. Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1978-1979)*, Αθήνα: Πλέθρον.
- Smart, B. (1988) «Michel Foucault: υποκείμενα εξουσίας, αντικείμενα γνώσης», στο Πετμεζίδου, Μ. (επιμ.), *Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία*, τόμ. II, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Thompson, E. P. (1987), *Die Entstehung der englischen Arbeiterklasse*, Zweiter Band, Frankfurt: Suhrkamp.
- Τίλλυ, Τσ. (2008), *Εξαναγκασμός, κεφάλαιο και ευρωπαϊκά κράτη 990-1992 μ.χ.*, Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος.
- Treiber, H., Steinert, H. (2005), *Die Fabrikation des zuferlässiger Menschen. Über die “wahlverwandschaft” von Kloster-und Fabrikdisziplin*, Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Τσίρος, Ν. (1996), «Ο Foucault για την εξουσία: Περιγραφή των μεθοδολογικών κριτηρίων, της εννοιολογικής ανάπτυξης της καθώς και συστηματική ομαδοποίηση των κριτικών της», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών* 19, σσ. 49-70.
- Virno, P. (2007), *Γραμματική του Πλήθους. Για μια ανάλυση των σύγχρονων μορφών ζωής*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια-Οδυσσέας.
- Weber, M. (2005), *Οικονομία και κοινωνία. Κοινωνιολογικές έννοιες*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Winkler, H.A. (2011), *Βαϊμάρη. Η ανάπηρη Δημοκρατία 1918-1933*, Αθήνα: Πόλις.
- Wehler, H. U. (2011) “Der Aufstieg des organisierten Kapitalismus und der Interventionstaates in Deutschland” στο H.A. Winkler (επιμ.), *Organisierte Kapitalismus. Voraussetzungen und Anfängen*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Wright, E.O. (1985), *Classes*, London: Verso Editions.
- Wüst, W. (1996), “ Die gezüchtigte Armut. Sozialer Disziplinierungsanspruch in den Arbeits- und Armenanstalten der „vorderen“ Reichskreise”, *Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben* 89, 1996. σσ. 95-124.